

Masovni mediji i parasocijalno tugovanje

Aleksić, Doris

Master's thesis / Diplomski rad

2019

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University North / Sveučilište Sjever**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:122:723469>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-07-18**

Repository / Repozitorij:

[University North Digital Repository](#)

**Sveučilište
Sjever**

Diplomski rad

Masovni mediji i parasocijalno tugovanje

Studentica

Doris Aleksić, 0545/336D

Mentorica

izv. prof. dr. sc. Iva Rosanda Žigo

Koprivnica, rujan 2019. godine

Prijava diplomskog rada

Definiranje teme diplomskog rada i povjerenstva

ODJEL Odjel za komunikologiju, medije i novinarstvo

STUDIJ diplomski sveučilišni studij Novinarstvo

PRISTUPNIK Doris Aleksić

MATIČNI BROJ 0545/336D

DATUM

KOLEGIJ Psihologija medija

NASLOV RADA Masovni mediji i parasocijalno tugovanje

NASLOV RADA NA ENGL. JEZIKU Mass media and parasocial grief

MENTOR Iva Rosanda Žigo

ZVANJE izv. prof. dr. sc.

ČLANOVI POVJERENSTVA

1. doc. dr. sc. Nikša Sviličić
2. doc. dr. sc. Gordana Tkalec
3. izv. prof. dr. sc. Iva Rosanda Žigo
4. doc. dr. sc. Željko Krušelj
- 5.

Zadatak diplomskog rada

BROJ 6_NOVD_2019

OPIS

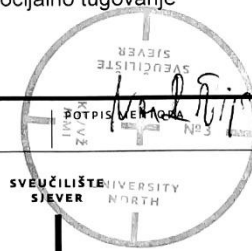
Parasocijalna interakcija psihološki je proces kojim medijski likovi postaju stvarni, bili oni uistinu stvarni ili tek izmišljeni junaci. Pojam su uveli Horton i Wohl 50-tih godina 20. stoljeća. Takvim psihološkim procesom, nerijetko se mogu razviti i parasocijalni odnosi, kojima ljudi stvaraju emocionalne i socijalne odnose s medijskim likovima, ponašajući se kao da ih poznaju. Iz takvog obožavanja i praćenja života slavnih i svima poznatih osoba, u najgorem slučaju, nakon njihove smrti, može doći do parasocijalnog tugovanja. Riječ je o patnji za osobama koje nismo poznavali, s kojima nikada nismo razmijenili niti jednu riječ, ali smo prema njima stvorili sliku savršenstva, uzora i sl.

Ovim će se radom:

1. predstaviti termin parasocijalno tugovanje u kontekstu psihologije medija
2. iznijeti najznačajnije teorijske postavke parasocijalnih odnosa
3. parasocijalni odnosi i parasocijalno tugovanje dovesti u vezi s temeljnim psihološkim procesima
4. predstaviti smrt poznatih osoba u medijskom kontekstu te analizirati adekvatni medijski sadržaji
5. istražiti utjecaj medijskih sadržaja na parasocijalno tugovanje

ZADATAK URUČEN

18.9.2019

**Sveučilište
Sjever**

Odjel za komunikologiju, medije i novinarstvo

Diplomski rad br. 6/NOVD/2019

Masovni mediji i parasocijalno tugovanje

Studentica

Doris Aleksić, 0545/336D

Mentorica

izv. prof. dr. sc. Iva Rosanda Žigo

Koprivnica, rujan 2019. godine

PREDGOVOR

Diplomski rad na temu *Parasocijalno tugovanje* pokušava razjasniti problematiku tog fenomena, čija zastupljenost, u vremenu u kojem živimo, ima značajniji odjek. Neizbježnost popularne kulture doprinijela je tomu da na tugovanje gledamo drugim očima. Masovni su mediji tugovanju dali novo značenje. Odnosno, medijski izvještaji i priče na temu smrti, posebice slavnih osoba, na publiku mogu ostaviti različite dojmove, stvarajući ponekad i veoma izražene emocije. Ne iznenađuje što je mnogo poznatih ličnosti svoj život završilo na bizaran, nesretan ili neslavan način pa se radom, ponajprije, objašnjava pojam parasocijalnog tugovanja, a kroz niz primjera pokazat će se koliki utjecaj mediji imaju na javno mnijenje. Autorica konkretnim primjerima (Diana Spencer, Freddie Mercury, Oliver Dragojević i Ivo Gregurević) propitkuje do koje granice tugovanje može utjecati na živote pojedinaca, a zaključuje kako je parasocijalno tugovanje individualno, izuzetno intimno, ali i kako ponekad publiku može dovesti do neprimjerenog ponašanja. Tugovanje za slavnim osobama, odnosno fenomen parasocijalnog tugovanja, postavlja mnoga pitanja. Ponajprije, zašto uopće tugujemo za slavnim osobama, iako ih nismo poznavali? Je li takvo tugovanje uopće psihološki prihvatljivo i uobičajeno stanje? Tugujemo li doista ili se pak ujedinjemo s tugujućom masom? Radom se želi odgovoriti na postavljena pitanja.

SAŽETAK

Svjesnost o tome kako su nam suvremeni mediji donijeli mnogo mogućnosti, pokazat će kako je znanstveno interesiranje o fenomenu parasocijalnog tugovanja novijeg karaktera. Obzirom na postojanje tugovanja putem interneta, kojemu smo i sami svjedoci, nakon smrti poznatih osoba veliku ulogu imaju masovni mediji. Televizijske postaje, internetski portali i radijske vijesti postaju temeljni tvorci javnog mišljenja, koje nerijetko može dovesti do pojačane žalosti kod javnosti.

KLJUČNE RIJEČI: parasocijalno tugovanje, poznate osobe, masovni mediji, javno mišljenje, žalost

SUMMARY

Awareness of how the contemporary media has given us many opportunities will show that scientific interest in the phenomenon of parasocial grief is of a more recent nature. Considering the existence of grieving through the Internet, to which we ourselves are witnesses, after the death of celebrities, the mass media plays a big role. Television stations, web portals and radio news are becoming the main creators of public opinion, which can often lead to increased public grief.

KEY WORDS: parasocial grief, celebrities, mass media, public opinion, grief

SADRŽAJ

1. Uvod	1
2. Tugovanje.....	3
2.1. Proces tugovanja.....	4
3. Popularna kultura i masovni mediji kao temelj razvoja parasocijalnih odnosa	5
4. Parasocijalno tugovanje.....	9
4.1. Tugovanje za slavnim osobama.....	10
4.2. Tugovanje putem interneta	13
4.3. Masovni sprovodi i komemoracije sjećanja	16
5. Zaluđenost slavnim osobama	19
6. Vijesti o preranoj/iznenadnoj smrti	21
7. Parasocijalno tugovanje u slučaju Diane Spencer, Princeze od Walesa	22
7.1. Dani nakon smrti	22
7.2. Sprovod i komemoracija.....	25
7.3. Reprerentacija kroz medije	27
8. Parasocijalno tugovanje u slučaju Freddie Mercuryja	29
8.1. Dani nakon smrti	29
8.2. Sprovod i komemoracija.....	30
8.3. Reprerentacija kroz medije	33
9. Parasocijalno tugovanje u slučaju Olivera Dragojevića.....	34
9.1. Dani nakon smrti	34
9.2. Sprovod i komemoracija.....	37
9.3. Reprerentacija kroz medije	38
10. Ivo Gregurević.....	39
10.1. Dani nakon smrti	39
10.2. Sprovod i komemoracija.....	39
10.3. Reprerentacija kroz medije	41
11. Komentari.....	42
12. Zaključak.....	44
14. Popis slika	53

1. Uvod

Parasocijalna interakcija psihološki je proces kojim medijski likovi postaju stvarni, bili oni uistinu stvarni ili tek izmišljeni junaci. Pojam su uveli Horton i Wohl 50-tih godina 20. stoljeća. Takvim psihološkim procesom, nerijetko se mogu razviti i parasocijalni odnosi, kojima ljudi stvaraju emocionalne i socijalne odnose s medijskim likovima, ponašajući se kao da ih poznaju. Iz takvog obožavanja i praćenja života slavni i svima poznatih osoba, u najgorem slučaju, nakon njihove smrti, može doći do parasocijalnog tugovanja. Riječ je o patnji za osobama koje nismo poznavali, s kojima nikada nismo razmijenili niti jednu riječ, ali smo prema njima stvorili sliku savršenstva, uzora i sl. U većini slučajeva dovoljno je da poznajemo njihov rad i djelo te što su za života postigli. Kada slavna osoba izgubi život, u društvu nerijetko može doći do šoka, iako je smrt svakodnevna pojava. Masovni mediji, svojim objavama na tu temu, najčešće samo povećavaju zanimanje javnosti, a samim time i žalost, podsjećajući na ono, uglavnom najbolje, što je određena osoba postigla, time stvarajući sve ubrzanije masovno tugovanje koje možemo poistovijetiti s novijom disciplinom – psihologijom medija. To je disciplina koja psihologiju i komunikacijske znanosti ubraja kao temeljne discipline uz nekoliko drugih područja znanosti koje proučava. Danas mediji utječu na individualni i društveni život gotovo svih ljudi, a često se možemo pitati, upravljaju li oni emocijama i potrebama publike. Mediji, ako im to dopustimo, mogu upravljati našim emocijama, ali i utjecati na naša ponašanja. Parasocijalno istraživanje dodatno se zakompliciralo dolaskom interneta, tako tvrdi David Giles, autor knjige *Psihologija medija* i docent na predmetu Psihologija medija na Sveučilištu Winchesteru Velikoj Britaniji. „Većina znanstvenika za komunikaciju i medije slaže se, siguran sam da je koncept parasocijalne interakcije nerazvijen i takav je ostao samo zato što nitko nije smislio metodološki prihvatljive načine za njegovo razvijanje“ (Giles, 2011:5). Giles nadalje donosi da je veliki posao psihologije definirati parametre parasocijalnog ponašanja i psihologije jer psihologa će ovo pitanje zanimati najviše ako se radi o patološkoj posljedici koja postaje psihološki problem.

"*Samo onaj zaista tuguje tko tuguje bez svjedoka.*"¹ Riječi su koje je Marcijal, antički i rimski epigramatičar², kazao u djelu *12 knjiga*, a one nam mogu poslužiti kao dokaz kako je tugovanje individualan i intiman proces. Tomu ipak nije uvijek tako. Tugovanje za onima koje poznajemo svima je znano i proživljeno, a potpuno je različito od parasocijalnog, jer se može okarakterizirati kao normalna i prirodna pojava. Tuga, reakcije i dugotrajnost tugovanja,

¹ Marcijal, Epigrammata, 12 knjiga (80. – 104.)

² <https://hr.wikipedia.org/wiki/Marcijal> (pristupljeno – 10. srpnja 2019.)

razlikuju se od osobe do osobe, a mnogi su faktori koji na taj proces mogu utjecati, primjerice: dob, spol, rasa, religija i sl. Sukladno tomu, način tugovanja je nešto što nasljeđujemo kroz obiteljske i društvene norme.

U svojoj knjizi *Psihologija medija* David Giles, također govori o tri tipa medijskih likova: ljudski likovi, čije je stvarno postojanje nedvosmisleno (zvijezde iz informativnih i zabavnih emisija), izmišljeni likovi, koji posjeduju ljudski oblik te izmišljeni likovi koji taj oblik ne posjeduju (likovi iz crtanih filmova i mašte). Bez medija naše poznavanje slavnih osoba ne bi bilo ni približno bogato. U ovom se radu nastoji uvidjeti na koji način mediji prezentiraju smrt slavnih osoba i kako njihova prezentacija utječe na publiku. Posljednji ispraćaj Olivera Dragojevića bio je prekretnica za odabir ove teme, obzirom na njegovu ogromnu medijsku popraćenost. Sprovodi i komemoracije slavnih od velike su važnosti jer se putem njih oblikuju sjećanja zajednice. „U uvjetima suvremenosti slavlje ponovnog povratka ne može nikad biti nešto više od strategije nadomještanja, jer samo načelo moderniteta potire ideju života kao strukture slavljenja povratka“ (Connerton, 2004:95). Kako je internet postao glavni prenositelj vijesti, tako je i među glavnim platformama, zaslužno, takozvano, online tugovanje. Posvete i pomno birane riječi ispunjavaju društvene mreže i objave koje mediji prenose. Slavne osobe koje su navedene u radu izabrane su slučajnim odabirom, no s namjerom prikaza na koje sve načine ljudi izražavaju svoju tugu, obzirom da se radi o osobama koje nisu poznavali.

Početak rada osvrće se na temu tugovanja općenito, odgovara na pitanja što ono stvara i koliko ono može biti značajno za pojedinca i zajednicu. U nastavku rad nastoji odgovoriti na pitanje što nas toliko povezuje s ljudima koje zapravo ne poznajemo, a mislimo suprotno jer smo se s njima susreli putem medijske interakcije? Cilj rada je i približiti problematiku fenomena parasocijalnog tugovanja za kojeg niti nije bilo prevelikog interesa sve do kasnih sedamdesetih godina 20. stoljeća. Kroz konkretne primjere uvidjeti do koje mjere tugovanje može rasti i koje još veće, psihološke probleme ono može uzrokovati. Svrha rada je potvrditi jednaku medijsku praksu u hrvatskim medijima kod prezentiranja smrti slavnih osoba. Mediji i društvene mreže svojim su djelovanjem uvelike utjecale na povećano i sve veće tugovanje putem interneta, ali i sukobe kada je riječ o oplakivanju ili sviđanju te ne sviđanju pojedine zvijezde. Kakve to pozitivne, a kakve negativne razmjere donosi također će se uvidjeti u tekstu koji slijedi.

2. Tugovanje

Svi tugujemo i nekoga ili nešto izgubimo, protiv toga ne možemo, ali tugovanje i gubitak imaju svoj slijed. Tijekom života netko izgubi više, netko manje, netko gubitak doživi ranije, a netko kasnije, neki se nose i s više gubitaka odjednom. Oni su teški i svakoj osobi treba vremena da „izliječi rane“. Tugovanje je uobičajen, prirodan proces koji slijedi nakon spoznaje da netko nam drag više nije s nama. Najčešće je to gubitak voljene osobe, spoznaje da je nema i da više ništa neće biti kao prije. Gubitak se može vezati i uz preseljenje, prijateljstvo, brak, dom te stvari koje mogu odnositi na materijalan gubitak, ali i onaj simbolički. No, kako je tugovanje prirodan proces, ono je izlječivo, što bi značilo: „da se događa svim ljudima (i odraslima i djeci), da služi oporavku od gubitka, da većina ljudi prođe kroz njega bez većih teškoća (pod uvjetom da postoji podrška bliskih ljudi) (Subotić, 1996.) (Ajduković, poglavlje Arambašić, 2003:127). Tugovanje traje i za njega bi uvijek trebalo imati strpljenja, o kojoj god se vrsti radilo. Strpljenje bi trebala imati i osoba koja tuguje, ali i osobe iz njezine okoline. Nikako se ne smije zaboraviti da je tugovanje prije svega bolan proces, popraćen teškim emocijama, a radnje poput svakodnevnog funkcioniranja, nisu nimalo lake.

„Sljedeće četiri faze pokrivaju proces tugovanja:

1. šok i nevjerica,
2. poricanje gubitka (emocionalna zaleđenost),
3. osvješćivanje osjećaja: čežnja za izgubljenim, ljutnja, izrazita tuga, krivica, tjeskoba,
4. prihvaćanje gubitka kao stvarnog i konačnog“ (Ajduković, poglavlje Arambašić, 2003:128).

Možemo pretpostaviti kako su reakcije na gubitak različite, no 1944. godine psiholog Lindeman proveo je jednu od prvih sveobuhvatnih studija na reagiranje ljudi kod gubitka. U noćnom klubu u Bostonu veliki požar odnio je u nekoliko sati više od 400 mladih ljudi. Lindeman je proučavajući preživjele došao do nekih uobičajenih reakcija na gubitak, kao što su emocionalne, tjelesne, misaone i ponašajne reakcije. Vrlo različite reakcije javljaju se nakon gubitka, bila to ljutnja, osjećaj krivice, „stezanje“ u grudima, grlu, zbunjenost, teškoće sa spavanjem i sl., sve se svodi na to da su uobičajene i normalne, no, nije moguće odrediti je li određena reakcija više podložna ženama, negoli muškarcima, odraslima, a ne djeci. „Različiti ljudi mogu na gubitke različito reagirati, ovisno o dobi, spolu, individualnim osobinama, uvjetima u kojima žive,

podrsci koju imaju ili nemaju. Zbog toga kažemo da u razdoblju u neposredno poslije gubitka nijedna reakcija nije “nenormalna.”³

2.1. Proces tugovanja

Kroz proces tugovanja osoba se suočava s procesom zvanim prorada gubitka – periodom u kojem je tugovanje naj snažnije. Trajanje tugovanja vrlo je individualno i sve ovisi o osobi, njezinom karakteru i samom načinu gubitka. Važno je poštovati nečije potrebno vrijeme za tugovanje jer svakome odgovara drugačiji tempo. Postoje činitelji koji utječu na ishod tugovanja, osobito u odraslih. Primjerice „*Tko je umro?* (tj. jačina emocionalne vezanosti) – dijete, (bračni) partner, roditelj, brat, sestra, prijatelj..., *Kako je netko umro?* (okolnosti) – bolest (kraća, duža), nesreća, samoubojstvo, ubojstvo..., *Osobni čimbenici* – osobine ličnosti, raniji ili sadašnji psihijatrijski poremećaji, raniji traumatski događaji, gubici..., *Društveni i 'vanjski' čimbenici* – emocionalna atmosfera i način komuniciranja u obitelji, veličina i kvaliteta socijalne mreže, rituali tugovanja, društveno priznati (uobičajeni) načini podrške i izražavanja tuge i bola.“⁴ Gubitak i tugovanje najčešće prolaze „sami od sebe“ što znači da u većini slučajeva nije potrebna stručna pomoć, no postoje i osobe koje traže i drugu pomoć osim one od obitelji, rodbine, prijatelja. Istraživači su zaključili da postoji tzv. otežano ili komplicirano tugovanje koje prate četiri vrste tugovanja, a to su otežano, odgođeno, zakočeno i kronično (usp. Arambašić 2003:134).

Znakovi koji upućuju na otežano tugovanje su npr. izraziti strah od bliskosti s drugom osobom, depresivnost, bezvoljnost, nemogućnost izražavanja misli ili osjećaja vezanih za umrlog, pretjerana osjetljivost itd. Freud uvid u tugovanje otkriva u svojem djelu „*Tugovanje i melankolija*“ (*Trauer und Melancholie*, 1917.). „Freud tugovanje definira kao »reakciju na gubitak voljene osobe ili apstrakcije koja zauzima mjesto osobe, poput domovine, slobode, nekog ideala i tako dalje« (2005:203): riječ je o normalnom procesu prezaposjedanja energije koja je ostala vezana uz mrtav ili uskraćen objekt.“⁵ Iako postoje definicije i teorije o tugovanju koje su mnogi istražili, na kraju svakome ostaje vlastiti način na koji će se s tugom suočiti i izboriti.

³ <https://www.poliklinika-djeca.hr/publikacije/kako-pomoci-tugujucem-djetetu/> (pristupljeno – 12. srpnja 2019.)

⁴ Ajduković, Dean (2003), *Socijalna rekonstrukcija zajednice*, Izdavač: Društvo za psihološku pomoć. Poglavlje Arambašić, Lidija. Gubici i tugovanje te njihove posljedice po pojedinca i zajednicu, 133-4 str.

⁵ <https://hrcak.srce.hr/15732> (pristupljeno – 20. srpnja 2019.)

3. Popularna kultura i masovni mediji kao temelj razvoja parasocijalnih odnosa

Platforme društvenih medija postaju dio zajedničkog života gdje se smrt i tema o smrti svakodnevno dijeli. Obožavatelji popularne kulture mogu postati dio parasocijalnih odnosa, no kada obožavatelji preminulih slavnih osoba svoju tugu izražavaju u javnim komentarima, takvi razgovori često su rezultat nesuglasica o tome kako treba tugovati. No tugovanje putem masovnih medija može dovesti do povećanja svijesti. Bolesti ili smrti slavnih osoba mogu uzrokovati pozitivan učinak na javno zdravstveno obrazovanje i podizanje svijesti. Ljudi u takvim slučajevima na društvenim mrežama šire zdravstvena stanja o slavnim osobama, a web stranice društvenih mreža pružaju prikladan javni prostor kako bi se povezali oni koji oplakuju ili se nose s određenim problemom. Upitnik za ispitivanje uloge parasocijalne vezanosti za Robbina Williama i doživljaj tuge nakon njegovog samoubojstva rezultirao je razmjeni zdravstvenih informacija na društvenim mrežama. Govorilo se o kliničkoj depresiji, Parkinsonovoj bolesti, prevenciji samoubojstva. Tuga i parasocijalni odnosi razmijenili su se sa zdravstvenim informacijama, a analiza je utvrdila kako je bol motivirala zdravstveno obrazovanje putem društvenih stranica.⁶ Masovni mediji razvili su pojam parasocijalnog odnosa i tugovanja, a to potvrđuje povećanje ovog fenomena upravo sve većim razvojem medija i medijske pismenosti. Sve je dostupno, i mogućnost stvaranja nesuglasica i mogućnost učenja iz navedenih primjera, ostaje na pojedincu koje će medijske platforme slijediti i hoće li iz tuge stvoriti bijes ili utjehu.

Pojam „popularno“ ima više značenja, a engleski književni teoretičar, Raymond Williams predložio je tri određenja ovoga pojma. Popularno može označavati ono što se sviđa velikom broju ljudi ili kao suprotnost između popularne i visoke kulture, a koristi se i za opis kulture koju su ljudi proizveli sami za sebe. Britanski teoretičar kulturalnih studija, Anthony Easthope još je malo dopunio Williamsovu podjelu tvrdnjom: „popularno označava masovne medije koji su ljudima nametnuti komercijalnim interesima.“ Za popularnu kulturu može se reći da je postala temelj suvremene kulture. Posebno je to vidljivo u zapadnom medijskom društvu gdje se svakodnevno koriste popularni jezici, filmovi, hrana, tehnologija, moda, *sitcomi*, sportski prijenosi i ostalo, koji u isto vrijeme nastavljaju s rastom stvarajući nove popularne oblike

⁶ Hoffner Cynthia, Finding meaning in a celebrity's death: The relationship between parasocial attachment, grief, and sharing educational health information related to Robin Williams on social network sites, Članak: Computers in Human Behavior https://www.researchgate.net/publication/304493613_Finding_meaning_in_a_celebrity's_death_The_relationship_between_parasocial_attachment_grief_and_sharing_educational_health_information_related_to_Robin_Williams_on_social_network_sites (pristupljeno – 8. rujna 2019.)

prema svojim potrebama i interesima (usp. Labaš i Mihovilović, 2011:96). Pojam *popularno* dolazi od lat. *populus* što znači *narod*. U samom nazivu možemo iščitati kako je to kultura koju stvara narod i koja je namijenjena za narod. Bez naroda ne bi bilo niti popularne kulture jer upravo svaki popularni sadržaj, film ili glazba treba svoju publiku. „Pojam popularne kulture nastao je u SAD-u u pedesetim godinama dvadesetoga stoljeća, kada je nakon Drugoga svjetskoga rata kupovna moć građana opet počela rasti, a populacija se ubrzano povećavala. Mladi su postali društveni aktivisti, nositelji društvenih promjena, buntovnici, a trendovi njihove kulture postali su osnova trendova popularne kulture. Elvis, džins, rok, hipiji, punk, borba za prava homoseksualaca, antiratni protesti, Madonna, popularni jezik, sve su izričaji koje su iznjedrile mlađe generacije. Zato se popularna kultura uglavnom povezuje s mladima“ (Labaš i Mihovilović, 2011:101-2). Kao i većina pojmova, tako je i popularna kultura donijela svoje pozitivne i negativne strane. Običnom čovjeku dana je mogućnost da sudjeluje u kulturi te stvara svoja vlastita značenja, stavove i mišljenja. No, i dalje postoje primjeri gdje popularna kultura nije potpuno neovisna, a stavovi se nameću. Tako primjerice postoje popularni filmovi i televizijske serije u kojima je američka vojska predstavljena kao heroj, osloboditelj, u svemu prvi i najbolji, uvjerenja određenog postotka ljudi ovime su podržana i zato će se takvi sadržaji i dalje stvarati. Popularna se kultura mijenja i sigurno je kako će se i dalje mijenjati jer uvijek nastaju nova društvena i osobna značenja, novi trendovi i stvarnosti. Osobito je to primijećeno u ubrzanom svijetu u kojem danas živimo, svakoga dana rađa se nešto novo što svakoga trena može izrasti u nešto što ćemo zvati popularnim. Emocionalnost je jedno od obilježja popularne kulture prema kojima se ljudi vode, svjesno ili ne, ona može povezati pojedinca ili cijelo društvo s nečim popularnim: glazbom, filmom, serijom i sl. Isto tako povezati se može i s osobom koja je u toj glazbi - pjevač ili u filmu - glumac. Slavne osobe, zajedno s medijima, jesu tvorci popularne kulture.

Pojam *celebrity* danas je neizbježan, čujemo ga na svakom koraku htjeli mi to ili ne, velika je vjerojatnost da će nam negdje „iskočiti“ netko koga se tako naziva. Prema definiciji, „*Celebrity* je anglicizam kojim se označava ličnost čiji život izaziva pažnju javnosti, a pogotovo masovnih medija.“⁷ Masovni mediji ključni su kako bi se netko proslavio, naravno, ako se izuzme određeni talent koji osoba posjeduje ili ne posjeduje. „Danas svatko može postati slavan – *celebrity*.“ – rečenica je koja svjedoči kako se poznatom osobom, u današnje vrijeme, postaje

⁷ <https://sh.wikipedia.org/wiki/Celebrity> (pristupljeno – 21. srpnja 2019.)

na drugačiji način, negoli je to bilo nekada, u prošlosti. Tomu su, ponajprije, pridonijele društvene mreže, ali i veća rasprostranjenost samih medija.

Za razliku od zlatnog doba Hollywooda, koji je svoje slavne osobe stvarao tek prema filmu i glumi, danas se pojam širi i na druge kategorije, kao što su to sportaši, pjevači, poznate osobe iz različitih televizijskih *show-ova* i sl. Šire značenje ima izraz *zvijezda*, kojim se označavaju osobe iz industrije zabave. Justin Bieber, Ariana Grande, Taylor Swift, samo su neki od primjera rasta popularnosti i statusa *zvijezda*. U njihovom slučaju tome svjedoče pregledi na You Tubu. Slavne osobe nisu samo proizvod 20. i 21. stoljeća nego ih vežemo još uz francusku revoluciju, romantizam i sl. Svako doba odredilo je druge slavne osobe i razloge zašto se baš njima „divimo.“ Primjerice, pjesnik iz razdoblja romantizma, Lord George Gordon Byron najslavniji je engleski romantičar i prvi *celebrity* u svijetu. Proslavio se zbirkom pjesama „Putovanje Childea Harolda“, a život mu je bivao isprepleten brakovima, skandalima i razvratnim životom. Zbog svog najpoznatijeg djela iz 1812. godine postaje priznati pjesnik u Engleskoj, a vremenom je postao i toliko omiljen i slavan da su se počeli imitirati njegov stil pisanja, odijevanja, ukus..⁸ Također, slavni sežu u daleku prošlost, pa Brodi, 1997. Aleksandra Makedonskog identificira kao prvu slavnu osobu, tada, u 4. st. pr.n.e. kada nije bilo masovnih medija koji bi toj slavi podpomogli već je ta osoba morala učiniti nešto doista hvale vrijedno.

Dr. sc. Hajrudin Hromadžić u svom radu razlikuje „stare ili tradicionalne zvijezde“ i „selebritije“; za prve navodi kako su status stekli isključivo svojim radom te nakon njih ostaje konkretan uradak (film, knjiga, album), dok drugi nemaju takvu pozadinu (usp. 2014:45), iako na drugom mjestu napominje kako medijske natpise koji prodaju tabloide možemo gledati kao produkt selebritija (usp. 2014:47).⁹ Zato mnogi teško mogu uspoređivati „stare“ zvijezde s onim „novijima“ za koje se često misli da im i nije potreban neki preveliki talent kako bi se proslavile. Ali, svi oni, imaju svoje obožavatelje, *fanove*, nekoga tko će istraživati njihovu karijeru, život, a danas istraživanje ne može biti više i lakše dostupnije. U težim slučajevima, poput smrti poznate osobe kojoj se divimo, nerijetko može doći i do tugovanja većih razmjera. Tomu najbolje svjedoči primjer pokušaj samoubojstva *fanova*. Neki od njih pokušali su si oduzeti život, sljedivši K-pop pjevača Kim Jong-hyuna, svog idola, koji je učinio isto.

⁸ <https://www.mirovina.hr/vremeplov/22-1-roden-lord-gordon-byron-najslavniji-engleski-romanticar-prvi-celebrity-svijetu/> (pristupljeno – 23. srpnja 2019.)

⁹ <http://darhiv.ffzg.unizg.hr/id/eprint/8813/1/NEKROPOETIKA.-Medijska-reprezentacija-smrti-slavnih-osoba-1.pdf> (pristupljeno – 23. srpnja 2019.), Halužan, Lucija (2017), Nekropoetika: medijska reprezentacija smrti slavnih osoba. Diplomski rad. Filozofski fakultet. Zagreb., str.11.; prema Hromadžić, Hajrudin. 2014. Medijska konstrukcija društvene zbilje. socijalno-ideološke implikacije produkcije medijskog spektakla. Zagreb: AGM.

Međutim, obožavatelj ne mora izričito voljeti osobu i njezin životni stil, već se samo može diviti njegovu radu. Može se reći da bez obožavatelja mediji ne bi imali toliko razloga puniti portale i naslovnice raznim temama o slavnim osobama, od onih banalnih, poput odjeće koju nose pa do značajnijih njihovih djela ili postignuća. Svima nam je jasno kako se život poznatih osoba znatno razlikuje od našega. Stoga, ne čudi što mediji posebnu pažnju pridaju privatnim životima poznatih ličnosti. Time mediji mogu dovesti do toga da poznate osobe možemo još bolje upoznati kroz medije prezentacije, a time mediji mogu stvoriti i pozitivnu i negativnu sliku o tim ličnostima. Time publika može ostati zbunjena. Posebice je to zastupljeno u situacijama kada poznate osobe, koje su se javnosti predstavljale kao staložene, ljubazne, mirne, primjerice podliježu nasilju u obitelji, pokušaju samoubojstva i sl. Što nikako nije za primjer njihovim obožavateljima, onima koji u njima vide sve idealno.

Paparazzi, fotografi imaju važnu ulogu kada je riječ o zadiranju u privatni život, osim pisanih riječi oni nam donose i „dokazne materijale“ koji bi trebali dodatno zaokružiti objavljenu priču. Neke paparazze čak optužuju i za smrt, poput smrti princeze Diane koja je poginula u prometnoj nesreći upravo bježeći od *paparazza* koji su slijedili vozilo u kojem se nalazila. Ljudska radoznalost ključna je kako bi osoba imala status *celebritya* odnosno eksponiranost i već spomenuta prisutnost u medijima. Veliku ulogu u stvaranju slavni osoba ima i *reality* program, suvremena tehnologija i internet stvorili su niz emisija u kojima industrija zabave prednjači. Zbog njih postoje *celebrity* kuhari poput Jameia Olivera, *celebrity* doktor Oz (usp. Radović, 2017:3). Čak su i kriminalci postali praćeni i javnost ih je voljela, poput Al Caponea koji je često bio viđen u društvu političara, filmskih zvijezda, poslovnih ljudi. Može se reći da je sam Al Capone bio svjestan svoje „slave“ jer je i poslove ograničio na alkohol, kocku i žene, na ono što je javnost voljela. Primjer najslavnijih ljubavnika u svijetu zločina su Bonnie i Clyde, pljačkaši i kriminalci zanimljivi medijima i publici upravo zbog svoje ljubavne priče. Nakon pojave fotografija na kojima poziraju s pištoljima popularnost im je dodatno porasla. Koliko su bili zanimljivi rezultira njihova popularnost i danas, snimljeni su filmovi, glazbene i televizijske adaptacije na njihovu priču i samim time ono što su bili ovjekovječeno je. Paparazzi imaju dvosmisleni značaj za javnost. U jednu ruku svojim fotoaparatom mogu zabilježiti nešto značajno čime postaju tvorci važnih vijesti. U drugu ruku iznose senzacionalističke sadržaje i ulaze u intimu i privatni život ličnosti, a takvim zadiranjem ne ostavljaju dobar dojam i sliku o sebi i svom poslu.

4. Parasocijalno tugovanje

Parasocijalno tugovanje proizlazi iz odnosa zvijezde i njezinog obožavatelja. Parasocijalni odnosi su dugotrajniji psihološki konstrukt, koji omogućuje da osjećamo kao da poznajemo medijske ličnosti kao članove virtualne društvene mreže. Smrt značajne ili popularne osobe odmah potiče stvaranje zajednice koja žaluje (eng. *communities of mourning*), a čine je stranci kojima je zajednička identifikacija s preminulom osobom u koju su vjerovali, kojoj su se divili; zajednica koja žaluje prvenstveno se sastoji od obožavatelja koji na značajna mjesta donose cvijeće ili osobne poruke (usp. Gibson, 2007:1).¹⁰ Medijska je uloga za života slavnih osoba izuzetno važna, ali moglo bi se reći da je jednako važna i nakon njihove smrti. Najčešće upravo od njih i saznajemo za smrt, a prenose i detalje sahrana, komemoracija, reakcija obitelji i prijatelja i sl. Masovni mediji po običaju jedni od drugih prenose vijest dok se ona ne proširi potpuno, a za to se vrijeme broj ožalošćenih povećava.

Ponekad i sami novinari, u takvim situacijama, mogu subjektivno iznijeti svoje razmišljanje. Kada je najpoznatiji svjetski gastro-putopisac Anthony Bourdain počinio samoubojstvo, novinarka Vicea Rajul Punjabi koja se divila njegovom radu napisala je: „Iako sam postala dosta manje osjetljiva na smrti slavnih osoba (nisam seronja, samo radim u medijima), bila sam prilično potresena kada sam čula za njegovu smrt. Možda je razlog to što mi je njegov rad bio važan, ili njegova velika osobnost, ali u svakom slučaju uzrujala me pomisao na to da više ne postoji. Još je toliko puno imao dati, tako barem mislim, i činjenica da je jednostavno nestao boli“. Parasocijalne interakcije slične su interakcijama licem u lice u smislu naših misli i osjećaja prema zvijezdama, ali one su, očito, jednostrane. U današnje vrijeme sve je primjetnija intimnost koju osjećamo prema zvijezdama zbog društvenih medija, rekao je David Klemanski, psiholog s kojim je Punjabi tada razgovarala.¹¹

Pedesetih godina dvadesetog stoljeća, ovu pojavu tugovanja objasnili su sociolozi Donald Horton i Richard Wohl, nazvavši je parasocijalna interakcija. Psihološki proces putem kojih publika medijske likove tretira kao stvarne ljude. „Parasocijalnim odnosima gledatelj može upravljati malo ili nikakvim osjećajem obveze, napora ili odgovornosti. On se može svakog trenutka povući. Ako i dalje ostane uključen, ovi parasocijalni odnosi pružaju okvir u koji se

¹⁰ <http://darhiv.ffzg.unizg.hr/id/eprint/8813/1/NEKROPOETIKA.-Medijska-reprezentacija-smrti-slavnih-osoba-1.pdf> (pristupljeno – 23. srpnja 2019.), Halužan, Lucija (2017), Nekropoetika: medijska reprezentacija smrti slavnih osoba. Diplomski rad. Filozofski fakultet. Zagreb., str.23.

¹¹ <https://www.index.hr/vijesti/clanak/psiholog-objasnio-zasto-tugujemo-zbog-smrti-slavnih-osoba-kao-da-smo-ih-poznavali/2003553.aspx> (pristupljeno – 24. srpnja 2019.)

puno toga može dodati maštanjem.“¹² Povežemo se s preminulom osobom i više nego kada je ona bila živa. Kako se kaže „O mrtvima samo najbolje“, zato mediji neprestano podsjećaju na sve ono što su postigli, radijske postaje vrte njihove pjesme, a na televizijskim postajama prikazuju se filmovi, pa snimaju i novi dokumentarni filmovi. Svi usponi i padovi iako možda zaboravljeni, ponovno postaju važni i naglašavaju put do kojeg je slavna osoba došla, bilo to lakšim ili težim načinom. U slučaju bolesti slavne osobe, svijest se o toj bolesti znatno podiže, a ako je život izgubila u prometnoj nesreći, ističe se i sama opasnost u prometu. Posebno u glazbenoj industriji, izvođači koji za života nisu imali veliku popularnost i broj obožavatelja, nakon smrti njihova popularnost može porasti (usp. Lee Cooper, 2005:230). Primjerice, makedonski pjevač Toše Proeski još je veću slavu stekao nakon smrti. Ubrzo su počeli izlaziti CD-i s njegovim, mnogima tada nepoznatim pjesmama, koje danas svakodnevno slušamo na radijskim postajama. Također je u Skopju dobio vlastiti brončani spomenik, a pojavile su se vijesti kako bi ga mogli proglasiti i svecem.¹³

Koliki značaj imaju mediji, svjedoče sljedeće tvrdnje, primjerice, u mjesecima nakon smrti Marilyn Monroe, Centar za kontrolu i prevenciju bolesti utvrdio je kako je stopa samoubojstava u SAD-u porasla za 12 posto u odnosu na prošlu godinu.¹⁴ Za nekoga tko razmišlja o samoubojstvu, detalji smrti slavne osobe mogu biti pokretački mehanizam. Iako razlog samoubojstva ne mora izričito biti povezan sa smrću njihovih idola, onima koji samo o tome razmišljaju to itekako može biti poticaj. Zato stručnjaci preporučuju novinarima da se ostave senzacionalističkih naslova te izbjegavaju raspravljati o detaljima smrti, posebno u slučajevima poznatih osoba.

4.1. Tugovanje za slavnim osobama

Mnoge slavne osobe i nakon smrti ostaju popularne te zarađuju možda i više nego za svoga života. *Index.hr* donosi članak pod naslovom „Zarađuje milijune i nakon smrti: Michael Jackson je najbogatiji mrtvi celebrity.“ Iako zvuči grubo, tome je uistinu tako, a niz je još primjera. Njihova glazba kupuje se još više, samo lik i djelo Marilyn Monroe godišnje zaradi 27 milijuna

¹² http://visual-memory.co.uk/daniel/Documents/short/horton_and_wohl_1956.html (pristupljeno – 24. srpnja 2019.)

Prijevod: „Para-social relations may be governed by little or no sense of obligation, effort, or responsibility on the part of the spectator. He is free to withdraw at any moment. If he remains involved, these para-social relations provide a framework within which much may be added by fantasy.“

¹³ <https://www.24sata.hr/show/hoce-li-religiozni-tose-proeski-biti-novi-svetac-45358> (pristupljeno – 6. rujna 2019.)

¹⁴ <http://amp.index.hr/article/128181/nakon-smrti-marylin-monroe-porastao-broj-samoubojstava> (pristupljeno – 24. srpnja 2019.)

dolara. Elizabeth Taylor je u istoj godini svoje smrti ubrzo zaradila 12 milijuna dolara i to najviše zaslugom svoga parfema kojem je također nakon njezine smrti prodaja porasla. Možda je tomu tako jer želimo na neki način iskazati poštovanje preminuloj osobi, uz tugovanje šaljemo profit koji će netko naslijediti, a ako je osoba za sobom ostavila djecu, sažaljenje raste.

Brojni su teoretičari, filozofi, povjesničari i književnici pisali o smrti, i kroz njih nas učili kako je smrt normalna pojava živih bića, ali i kako smo svi u smrti jednaki. Što bi značilo da u trenutku kada poznata osoba umre postaje jednaka nama – neslavnim osobama. Odnosno, njihovom smrću brišu se sve razlike koje su postojale između *njih i nas*, za njihova života. Prestankom njihova života prestaje i njihova ljepota, bogatstvo i slava, koji ostaju samo uspomena. U njih ubrajamo pjesme, filmove, postignuća koja su, u suvremeno doba i intenzivnije, pristupačne. Primjerice, izvedba Marilyn Monroe – Happy Birthday Mr. President i danas je nešto o čemu se piše, a pregledi na You Tubu broji milijune. Nerijetko se događa da neke poznate ličnosti koje su živjele i umrle u prošlosti, svoju popularnost „proživljavaju“ i danas. Čime se može postići da o tim slavnim osobama čuju i današnje generacije. Primjerice, ako netko nije znao lik i djelo Freddie Mercuryja to će zasigurno saznati iz brojnih dokumentarnih filmova koji se iznova prikazuju na malim ekranima. S njim vraćaju se i njegove pjesme, za nekoga možda slušane po prvi put. Zato neki svoju slavu zadrže i nakon smrti, ako više ne služi njima, zasigurno će služiti onima koji ostaju.

Smrt slavne osobe često stvara zajednicu stranaca povezanih s osobom kojoj su se divili i u koju su vjerovali. Na masovnim sprovodima uz obitelj i prijatelje možemo vidjeti i zajednicu „obožavatelja.“ Posebna počast izražava se putem komemoracija, bio to koncert ili neka druga projekcija putem koje se komemorira preminula osoba i samim time nastavlja održavati sjećanje na nju. Nakon prve obljetnice smrti Olivera Dragojevića, na taj dan u njegovu čast održao se koncert u njegovoj rodnoj Vela Luci. Portali su bili prepuni objava, kao i godinu ranije. Uoči obljetnice, u pulskoj se Areni u sklopu 66. Pulskog filmskog festivala prikazao dokumentarni film o Oliveru „OLIVERovih 70 – Mala priča o velikom glazbeniku i njegovom posljednjem koncertu“. Zanimljivo je kako se u ovom slučaju ljudi sami okupljaju bez određenih pripremljenih manifestacija, koncerata i sl. Tako se i za obljetnicu, kao i za smrt, stotine ljudi okupilo na ulicama Splita, pjevajući Oliverove pjesme.

Kao i sve ostale kulturne prakse, društveno tugovanje ima svoja određena društvena pravila i konotacije. Postoji društveno normativna mjera koja određuje koliko je dozvoljeno tugovati za

preminulom osobom, a što se smatra pretjeranim; „pokušaj da se specificira tko, kada, gdje, kako, koliko dugo i za kim trebamo tugovati (Doku prema Harju, 2014:125).¹⁵

Nove tehnologije svakodnevno su dio naših života, koje su znatno utjecale na mnoge pomake, kao što su to brza razmjena mišljenja i informacija, a oni također, potiču i emocionalnu razmjenu. Emocije u medijima utječu na političke kampanje, terorističke napade, prirodne katastrofe i smrt slavnih.¹⁶ Kada su velike poplave u svibnju 2014. godine pogodile istočnu Hrvatsku, svi su se ujediniili kako bi pomogli. Građani iz cijele Hrvatske prikupljali su velike količine hrane, vode, odjeće, namještaja i sl., a na račun Crvenog križa uplaćeni su milijuni kuna. Pomoći bi bilo i bez medija, ali emocija i želja da se pomogne, još se brže i efikasnije mogla proširiti, a priče poput one o beskućniku, koji je tada dao 7 kuna kako bi i sam pomogao, tu su emociju mogle potaknuti još i više. Emocije unutar određene zajednice razvijaju se kako se razvijaju i platforme za društvene mreže poput Facebooka, emocionalna povezanost uključuje korištenje komunikativnih alata, poput simbola, slike. Kada se dogodio teroristički napad u Francuskoj, mnogi su svoje fotografije na profilu Facebook stranice, pretvorili u zastavu Francuske, kao znak podrške i solidarnosti.

Kako mediji formiraju popularnu kulturu, određuju i kako i koga je poželjno oplakivati i naravno koliko dugo. Tugovanje kod zajednice ima svoj slijed, vrhunac je ceremonija pogreba, nakon toga nastavljaju tugovati jedino oni više povezani s preminulim. Oni koji nastavljaju žalovati i nakon nekog dozvoljenog vremena često su predmet ismijavanja i nevjerice osuđivanja kako je uopće moguće tugovati toliko za nekime koga nismo poznavali. Takva osuđivanja i dijalozi najčešće se vide na društvenim mrežama gdje postoje stranice za otvorenu komunikaciju onih koji žaluju i onih koji ih kritiziraju. „Anu Harju osvrće se na takav odnos te navodi da oni koji kritiziraju pojedince koji oplakuju (autorica ih naziva ne-obožavateljima, eng. *non-fans*) kritiziraju prvenstveno kapitalističku konstrukciju pozicije iz koje jedna instanca može određivati čiju je smrt poželjno oplakivati (usp. Harju, 2014:139), iako time i sami ne-obožavatelji postavljaju sebe na poziciju iz koje misle da mogu odlučivati za kime je preporučeno i poželjno tugovati.“¹⁷

¹⁵ Prijevod autorice: „That attempt to specify who, when, where, how, how long, and for whom people should grieve.“ (Doku prema Harju 2014:125).

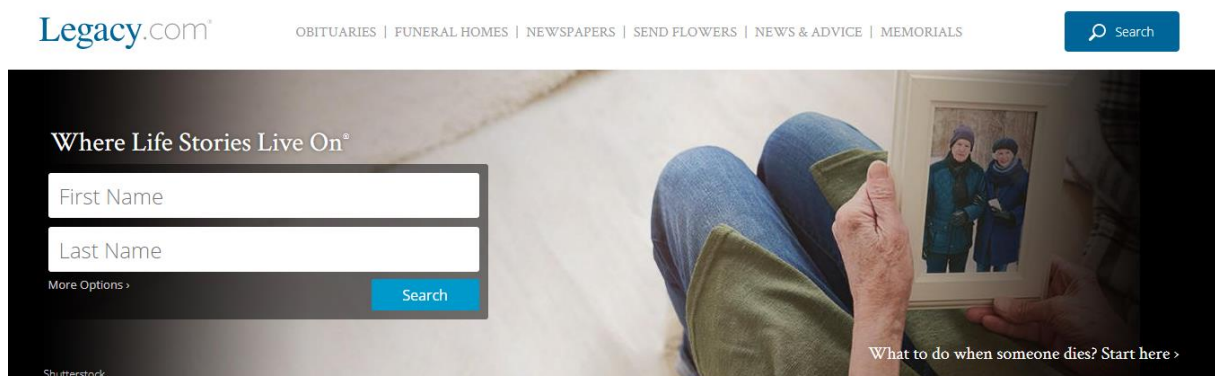
http://visual-memory.co.uk/daniel/Documents/short/horton_and_wohl_1956.html Halužan, Lucija (2017), Nekropoetika: medijska reprezentacija smrti slavnih osoba. Diplomski rad. Filozofski fakultet. Zagreb., str.24.

¹⁶ <https://journals.sagepub.com/doi/full/10.1177/2056305117743141> (pristupljeno – 25. srpnja 2019.)

¹⁷ http://visual-memory.co.uk/daniel/Documents/short/horton_and_wohl_1956.html Halužan, Lucija (2017), Nekropoetika: medijska reprezentacija smrti slavnih osoba. Diplomski rad. Filozofski fakultet. Zagreb., str.25

4.2. Tugovanje putem interneta

Popularna kultura većinom je prisutna upravo na društvenim mrežama. Kada slavna osoba umre, to ćemo najvjerojatnije najprije doznati putem *online* medija. Najbrži izvor informacija proširit će vijest, no ponekad i tako velika vijest može biti neistinita. Tako se tijekom 2017. godine proširila vijest da je glumac Mustafa Nadarević preminuo, no ubrzo se javio rekavši „Još sam živ, iako na nekim portalima objavljuju da sam umro, a puno puta sam glumio smrt.“ Opasnost od ovakvih vijesti velika je, posebno ako se vijest širi bez provjere. Nekada je „popularnije“ bilo pred kućom ili drugom značajnom mjestu preminule osobe ostavljati poruke, cvijeće i svijeće, ali danas je tugovanje također naslijedio internet i društvene mreže izražavanjem sućuti i poruka o preminulom. Tako su društvene mreže ispunjene mnogim komemorativnim produkcijama (usp. Harju, 2014:124). Tugovanje na internetu ne mora biti samo za slavnim osobama, njegovom pojavom ovakva vrsta oplakivanja postala je sve češća, a danas se može reći da je i „normalno“ podijeliti smrt s milijunima drugih korisnika. Postoje web stranice poput Legacy.com posvećene dijeljenju osmrtnica.

Slika 1. Naslovna stranica Legacy.com.

Izvor: <https://www.legacy.com/>

Tugovanje putem interneta nekada može biti i pozitivno. Gledajući psihološku perspektivu, tugu i bol potrebno je izraziti, odnosno, poželjni su. Upravo internetsko okruženje u tome može pomoći i pružiti podršku onima koji druge podrške možda nemaju ili je ne mogu izraziti na drugačiji način. Internet pruža podršku na ciljan i određen način, pomaže da se pronađe skupina ljudi koji dijele istu vrstu gubitaka ili su iste dobne skupine. Primjerice, postoje web stranice namijenjene samo tinejdžerima koji doživljavaju gubitak. Ovisno o „vrsti“ žalovanja, internet pruža podršku koja odgovara osobnosti i raspoloženju u kojem se osoba nalazi. Iskustvo žalosti

može se prilagoditi jer postoje forumi i web stranice koji ističu pozitivnost, neki ozbiljnost, a neki su okrenuti šaljivoj strani, osobe same mogu izabrati što im najviše u takvim trenucima odgovara. Internet nema radno vrijeme, prisutan je uvijek od 0-24 pa osobe mogu naći podršku kada god to žele.

Kako tugovanje putem interneta ima pozitivne strane, tako ima i negativne, odnosno ono može dovesti do toga da se ožalošćenom bol dodatno pojača. Na društvenim mrežama osobni profili prepravljani su porukama, pjesmama, virtualnim poklonima ili cvijećem i sl. Iako se u većini slučajeva radi o dobronamjernom činu, povezivanje s tuđom boli vodi do prenaplašavanja, pretjerivanja pa i vrijeđanja. „Žalovanje na društvenim medijima ima općenito sebičan kvalitet. To je način da pokažemo drugima da nas boli, ali to se rijetko prevodi u nešto što pomaže obitelji pokojnika ili nužno poštuje njihovu privatnost. Nije kao da se mnogi pitaju kako mogu pomoći, mogu li donijeti obrok ili ići u nabavku.“¹⁸ Kada se radi o slavnim osobama i tugovanju za njima, posebice putem interneta, ljudi više imaju potrebu pokazati koliki su obožavatelji nego što često stvarno to rade iz poštovanja. Putem interneta lakše je iznositi iskrene stavove, pa tako i doći u međusoban sukob, a žalovanje na internetu nesumnjivo može dovesti do sukoba. Iako to ne mora biti nešto izričito, svađanje putem komentara može biti rezultat pitanja kako je slavna osoba umrla, što se uistinu dogodilo, kako je prošao sprovod, tko je bio prisutan, tko nije, itd. I u ovakvim ozbiljnijim situacijama, uvijek postoje „internetski trolovi“ koji su u današnje vrijeme toliko istaknuti da imaju i svoju definiciju. Trol je u slengu interneta osoba koja na internetu širi neslogu te započinje rasprave i time uzrujava druge. Kada je poznati znanstvenik Stephen Hawking preminuo, ubrzo su se pojavile razne reakcije pa i komentar na Facebooku: „Stop trolling. Stephen Hawking is not dead. Chairs can't die.“ („Prestani *trollati*. Stephen Hawking nije mrtav. Stolice ne mogu umrijeti.“) Nakon takvih komentara mnogi se zapitaju je li dio s komentarima na Facebooku uistinu prikladan za oplakivanje.

„Što psihološke studije imaju za reći o procesu tugovanja putem interneta? – Do sada, studije pokazuju općenito pozitivne rezultate. Studij na Sveučilištu Southern Illinois otkrila je, na primjer, da je objava o pokojnicima na Facebooku pomogla ožalošćenima da shvate smrt i osjećaju stalnu vezu s pokojnicima. A studij o „virtualnim uspomenama“ ustanovila je da su

¹⁸ <https://www.harleytherapy.co.uk/counselling/the-grieving-process-online.htm> (pristupljeno – 5. kolovoza 2019.)

Prijevod teksta: „Mourning on social media does in general have a selfish quality to it. It is a way for us to show others we are in pain, but it rarely translates into something that helps the family of deceased or necessarily respects their privacy. It's not as if many people are asking how they can help, if they can bring a meal around or run errands.“

oni pozitivan uređaj za liječenje i prihvaćanje gubitka.“¹⁹ Već spomenute lažno objavljene smrti doživjeli su i Jeff Goldblum, Natalie Portman, George Clooney, Britney Spears, Harrison Ford i Rick Astley i to kako CNN-ova stranica navodi, par dana nakon prave smrti Michaela Jacksona, Farraha Fawcetta i Eda McMahona. Takve lažne vijesti uglavnom se pojavljuju na društvenim mrežama poput Twittera ili Facebooka. Kako se dobar glas daleko čuje, a loš još i dalje, tako je nekada teže saznati radi li se o istini ili tek još jednom internetskom trolu jer mnogi će povjerovati u nadi da netko tako ozbiljnu situaciju ne bi izmislio.

Slika 2. Objava vijesti o lažnoj smrti

Izvor: <https://www.ranker.com/list/the-top-8-celebrities-killed-by-the-internet/ivana-wynn>

Kada na *Facebook* stranicama ostanu otvoreni profili preminulih, ljudi te profile preplave porukama, uspomenama, a rođendanske čestitke i nakon smrti ne prestaju. Još od 2013. godine poznato je kako *Facebook* ne briše profile preminulih osoba, osim ako to od njih ne zatraži obitelj. Tako profili slavnih, ali i neslavnih osoba, ostaju otvoreni i nakon njihove smrti. Iako je danas teško raspoznati koji je pravi profil slavne osobe, a koji je tek kopija ili *fan* profil, bez obzira na to, ljudi te profile posjećuju ne bi li podijelili sjećanje na svog idola. „Na *Facebooku*

¹⁹ <https://www.harleytherapy.co.uk/counselling/the-grieving-process-online.htm> (pristupljeno – 7. kolovoza 2019.)

Prijevod teksta: „What do the psychological studies have to say about taking the grieving process online?

So far, the studies show generally positive results. A study at Southern Illinois University found, for example, that posting about the deceased on Facebook helped mourners make sense of death and feel a continued bond with the deceased. And a study done on ‘virtual memorials’ found them to be a positive device for healing and accepting loss.“

je danas, procijenjuje se, oko 30 milijuna profila preminulih osoba. Ponašanje njihovih prijatelja i korisnika *MySpacea* je proučavao student Jed Brudbaker te je objavio i znanstveni rad na temu ‘Smrt i društvene mreže’, piše Tehnoklik. – Ono što me posebno iznenadilo je to da smo vidjeli kako se ljudi vraćaju i nastavljaju komunicirati s mrtvim ljudima iz godine u godinu.,²⁰ *Facebook* je upravo zato i pokrenuo mogućnost memorijskih profila. Na vrhu profila pisati će „Sjećanje na...“, a ovisno o postavkama privatnosti računa, osobe će na profil moći objavljivati svoje uspomene na tako zvanu komemorativnu vremensku crtu.

Slika 3. Facebook stranica Aviciiija Tima Berga

Izvor: <https://www.facebook.com/avicii.t.berg>

4.3. Masovni sprovodi i komemoracije sjećanja

Sahrane ljudi najčešće su izuzetno intimne, a na njima se ožalošćena obitelj i prijatelji žele na dostojanstven način oprostiti od preminulog. Međutim, kada je riječ o poznatim osobama, tomu nije uvijek tako. Primjer Olivera Dragojevića i njegovo sprovoda zasigurno će ostati zabilježen, no govoreći o njegovoj skromnosti, pitanje je bi li on sam želio da se od toga radi „medijska hajka“. Na sahranama je nerijetko zabilježeno i više od milijun ljudi. Na ovim prostorima najveći broj ljudi došao je na ispraćaj Josipu Brozu Tita na kojemu je bilo prisutno preko 700 000 ljudi. Francuski književnik i državnik Victor Hugo na svom sprovodu imao je 2 milijuna ljudi, trostrukog prvaka Formule jedan Ayrtona Sennu, ispratilo je čak 3 milijuna ljudi,

²⁰ <https://www.srednja.hr/zabava/geek-kutak/tech-web/sto-se-dogada-s-facebook-profilima-mrtvih/> (pristupljeno – 8. rujna 2019.)

Abrahama Lincolna 7 milijuna ljudi, dok je indijski političar Conjeevaram Natarajan Annadurai (Veliki brat) imao ispraćaj od 15 milijuna ljudi, što je službeno najviše ljudi u povijesti okupljeno na jednom sprovodu, a brojka je zapisana i u Guinnessovoj knjizi rekorda (usp. Express, 26. ožujka 2017.). Neki sprovodi pretvoreni su u događaj, za memorijal Michaela Jacksona, 7. srpnja, u L.A.-ovom Staples Centru prodavale su se ulaznice, a neke su prodane na eBayu za više od 10 000 dolara. Televizijske kuće diljem svijeta emitirale su sprovod uživo, pa i HRT i RTL u našoj zemlji.

Ulice Los Angelesa bile su zatvorene, a iako se radilo o privatnom događaju, grad je imao svu potrebnu sigurnosnu zaštitu, a kako navodi portal Geeks potrošeno je 1,4 milijuna dolara na policiju, kontrolu prometa i čišćenje. Mnogi se s takvim troškovima za ispraćaj nisu slagali, budući da se grad tada nalazio u velikoj recesiji.²¹ Sličan primjer donosi i smrt Elvisa Presleya, mediji su izvijestili kako je za manje od dva dana 25 000 obožavatelja našlo se pred njegovom kućom u Memphisu. Iako je ovaj sprovod bio zatvoren za javnost, cijeli je svijet ipak dobio realan prikaz. Jedan od Elvisovih rođaka potajno je snimio fotografiju otvorenog kovčega, koju je prodao National Enquirer-u za 18 000 dolara. Unatoč tomu što nije poželjno objavljivati fotografije preminulih na naslovnim stranicama tiskovina, njegova se fotografija ipak našla na naslovnicama tabloida i prodala se u više od 6,5 milijuna primjeraka. Sljedeći primjer donosi nešto suprotno, primjerice, John Lennon nije imao pogreb, ali je njegova supruga zatražila da se ljudi širom svijeta, 14. prosinca 1980. godine, mole za njegovu dušu.²² Jedan od najvećih sprovoda u povijesti smatra se i sprovod pape Ivana Pavla II. koji je okupio 3 milijuna vjernika.

Kada je riječ o oplakivanju u našoj državi, Split je jedan od gradova u kojemu su pogrebne povorke zapamćenije. Ispraćaj Oliveru Dragojeviću bio je jedan od posljednjih masovnijih koje je Split priredio, no nije on jedini koji pamtimo. Primjerice, slično okupljanje priređeno je i za splitskog političara, Antu Trumbića, koji je umro 1938. godine, u 75. godini života. Tisuće ljudi iz Splita i okolice okupilo se kako bi mu odali počast, a zanimljivo je i da se proglasilo višednevno žalovanje i da tih dana u gradu nitko nije radio. U Splitu su masovne sprovode također imali i arheolog don Frane Bulić i jugoslavenski kralj Aleksandar Karađorđević. „Među pogrebne povorke koje se pamtilo, u splitskoj je memoriji i ona u čast omiljenog narodnjačkog gradonačelnika Vicka Mihaljevića, jednog od prvaka hrvatskog narodnog preporoda, prijatelja

²¹ <https://geeks.media/top-10-biggest-celebrity-funeral-scandals> (pristupljeno – 8. kolovoza 2019.)

²² http://content.time.com/time/photogallery/0,29307,1908895_1906459,00.html (pristupljeno – 8. kolovoza 2019.)

sirotinje i redikula, pjesnika i humorista koji je umro 1911. godine, a njegov je sprovod na filmskoj vrpici ovjekovječio Josip Bepo Karaman.“²³

Iako su sprovodi i komemoracije najuobičajenije u našoj kulturi, počast se preminulima može odavati na različite načine. Tako se nerijetko mogu naći primjeri u kojima su jela i pića dobila nazive po poznatim ličnostima. Tako je primjerice, kava Marije Terezije većini nepoznanica, ali mnogi su čuli za koktel Bloody Mary. Još neka jela nazvana po slavnim osobama su: Omlet Gutenberg, Savici lorda Nelsona, Carpaccio, Odrezak Matija Korvin, Stroganov, Jabuke Pompadour, Ananas Edvarda VII. Slijedi jednostavan, ali zaseban recept Kave Marije Terezije: „Sastojci: 2 dl netom kuhane kave, 1 čajna žličica šećera, 2 žlice finog likera od naranče, 1 žlica šlaga, ½ žlice narančine korice za ukraš, čokoladne mrvice po želji. Natočite vruće vode u šalicu i ostavite je trenutak da zagrije šalicu. Izlijte vodu i stavite liker i šećer. Miješajte dok se šećer ne rastopi. Dodajte kavu i na kraju malo šlaga. Ukrašite narančinom koricom i čokoladnim mrvicama“ (Lukšić, 2014:25).

Najpoznatiji oblik odavanja počasti su već spomenuti snimani albumi nakon smrti glazbenika ili odavanje počasti glumcima raznim dokumentarnim serijalima. Američki muzikolog B. Lee Cooper u članku „Tribute Discs, Career Development, and Death: Perfecting the Celebrity Product From Elvis Presley to Stevie Ray Vaughan“ bavi se proučavanjem napretka popularne američke glazbe upravo nakon smrti autora ili izvođača. Lee Cooper navodi kako određeni hitovi dobivaju nove oblike i značenja, a karijera nakon smrti preminulog izvođača samo može napredovati jer više ne postoje oni koji to mogu unazaditi, poroci, osobne veze, snimanje kritički nepodržane glazbe itd., sve potencijalne mane s njegovom smrću nestaju (usp. Lee Cooper, 2005:244). Serijal „Hrvatski velikani“ autora Roberta Knjaza jedan je od primjera kako se i danas, svim onim povijesnim osobama za koje smo sigurno barem jednom čuli, i dalje može odavati počast. Štoviše, i dalje se može naučiti nešto novo i edukativno na drugačiji, zabavniji način nego što se to možda uči u školi. Još jedan primjer koji se emitira je i serijal „Velikani hrvatskog glumišta“ autora Frana Juraja Prižmića bavi se tematikom života i karijera jednih od najvećih hrvatskih glumica i glumaca 20. stoljeća. Sve generacije mogu obnoviti svoje znanje ili steći i novo gledajući ovakve uratke. U oba primjera koristi se riječ „velikani“ koja je sama po sebi dovoljno velika da potvrđuje odavanje počasti onima kojih više nema, a puno su dali za generacije koje ostaju.

²³ <https://www.jutarnji.hr/vijesti/hrvatska/tko-su-sve-ljudi-koje-je-cijeli-split-oplakivao-nakon-smrti-najveceg-splitskog-politicara-proglaseno-je-visednevno-zalovanje-nitko-nije-radio/7676022/> (pristupljeno – 9. kolovoza 2019.)

Često na društvenim mrežama susretnemo nečije citate, mudre, pozitivne, duhovite, manje je važno, važno je da su one izrečene od nekoga tko je nekada bio ili je još uvijek društveno poznat. Primjerice, neke od izreka o ljubavi koje su, dakako, izvučene iz književnih djela za koje danas nije potrebno da ih fizički držimo u rukama, elektroničke knjižnice na specijaliziranim blogovima ili stranicama autora daju uvid u sve što se poželi. „Kad ljubav želi govoriti, razum mora šutjeti“ (Baruch de Spinoza), „Ljubav je jedina strast koja ne priznaje ni prošlost ni budućnost“ (Honoré de Balzac), „Nikada se ne svađajte s ljutom osobom jer ona nema što izgubiti“ (Robin Williams). Dobro je kada postoje dokazi da je netko nešto uistinu rekao ili napisao, ali na društvenim mrežama često se pojave i oni, za što se kasnije utvrdi da su ipak izmišljeni, citati koji se vremenom toliko ukorijene da ljudi više nisu sigurni. No, ipak, svaki od ovih primjera jedan je od načina da netko značajan iz dalje ili bliže prošlosti ostane zapamćen.

5. Zaludenost slavnim osobama

Zaludenost za nekim slavnim često vezujemo za tinejdžere koji se zaljubljuju u određene pjevače, glumce ili sportaše, a masovni mediji u tome nerijetko pomažu. No opsjednutost slavnim i uspješnim osobama može postati i ozbiljan psihički poremećaj, posebno ako je prisutno uhođenje i pokušavanje ostvarivanja kontakta s određenom osobom. „O psihopatološkim uzrocima takvog ponašanja zadarski psihijatar dr. Darko Labura kaže: Od psihijatrijskih poremećaja, točnije rečeno psihopatološkog uzroka takvog ponašanja, u prvome redu nameće se pomisao da se radi o sumanutostima u sadržaju mišljenja kod osoba koje opsjedaju poznate osobe. Riječ je zapravo o zabludama u koje nosilac takvih sadržaja čvrsto vjeruje. Na prvome su mjestu erotomanske ideje. Naime, osoba koja ima takve ideje vjeruje da je neka poznata osoba iz javnog života, a najčešće je riječ o području glazbenog, filmskog ili televizijskog dijela zbivanja, zaljubljena u nju. Osoba s takvim erotomanskim idejama čini sve da dođe do adrese te poznate osobe, do njezina broja telefona ili mail adrese.“²⁴

Opsjedatelj si može stvoriti ideju odnosa, to se javlja kada je određena osoba bila u neposrednom ili bliskom kontaktu sa slavnim osobom pa se pogrešno protumači značenje tog kontakta. Rjeđi, ali također moguć oblik opsjedanja je poistovjećivanje sa slavnima. Takva osoba zamišlja da je upravo ona poznata i kako psihijatar navodi, takve osobe najčešće imaju

²⁴ <https://www.zadarskilist.hr/clanci/10122011/od-sumanutih-erotomana-do-opasnih-psihopata> (pristupljeno – 9. kolovoza 2019.)

duševne smetnje: shizofrenija, paranoja i sl. Osobe s teškim poremećajem osobnosti također su na listi vrste opsjedatelja, svjesni su svoje opsjednutosti i često od sebe rade žrtve. Osoba koja je patološki, opsesivno zaljubljena drugu osobu doživljava kao trofej i predmet. Svi ovi primjeri poistovjećuju se s vrstom bolesti koja zahtijeva pomoć jer s vremenom ugrožena postaje i osoba prema kojoj je opsesija usmjerena.

Najteži primjer patološke opsjednutosti nekom poznatom osobom atentat je na američkoga predsjednika Ronalda Reagana 30. ožujka 1981. godine. Propali student John Hinckley Jr. Na predsjednika i njegovu pratnju ispalio je nekoliko hitaca ne bi li impresionirao glumicu Jodie Foster kojom je bio opsjednut. Tada mlada glumica dobiva ulogu maloljetne prostitutke u filmu Martina Scorsesea „Taksist“. John Hinckley Junior, sam je priznao kako je film pogledao nekoliko puta, postao je opsjednut glumicom, a njoj su u kampus redovito stizala ljubavna pisma i pozivi na telefon. Ispalio je i izvršio atentat na predsjednika koji je napad preživio, a Foster je postala glavna meta novinara. 1982. pozvana je na svjedočenje, no sudu je rekla kako nema nikakve veze s mladim studentom na što je on burno reagirao pogodivši je olovkom i vičući „Zgrabit ću te, Fosterova!“ Uskoro je psihijatrijskim vještačenjem utvrđena neuračunljivost pa je Hinckley zatvoren u ustanovu za mentalno oboljele osobe. Glumica je nakon tog događaja napuštala intervjuje na spomen njegova imena, a jedna od prvih njezinih reakcija bio je članak pod nazivom „Zašto ja?“ koji je napisala za „Esquire“ 1982. godine.²⁵

Bogati i slavni česta su meta zaluđenih obožavatelja. Glumica Uma Thurman bila je na meti tridesetsedmogodišnjeg Jacka Jordona, bivšeg pacijenta ustanove za mentalno oboljele osobe. Naime, njezinome ocu i bratu slao je uznemiravajuće sadržaje putem emaila, višesatno je znao čekati ispred njezinog stana, a posjetio je i njezinu prikolicu na snimanju filma „My Super Ex-Girlfriend“ 2006. godine. Zbog uhođenja i uznemiravanja na kraju je osuđen na zatvorsku kaznu u trajanju od jedne godine. Brojni su drugi primjeri uznemiravanja i svi opsjedatelji naposljetku završe ili u mentalnoj ustanovi ili u zatvoru.

„Eminemov 'Stan', pjesma o zaluđenom obožavatelju koji ne dobiva odgovor na pisma i na kraju pjesme pribjegava ubojstvu trudne djevojke i samoubojstvu, ove godine ima 19 godina. Pjesma je imala toliki utjecaj na kulturu, da je 2017. godine, nakon široke upotrebe, kako bi se

²⁵ <https://www.zadarskilist.hr/clanci/10122011/od-sumanutih-erotomana-do-opasnih-psihopata> (8. rujna 2019.)

opisao iznimno opsjednuti obožavatelj nekoga ili nečega, pojam stan uvršten i u Oxfordov engleski rječnik – kao glagol i imenica“²⁶

6. Vijesti o preranoj/iznenadnoj smrti

Kada netko svijet napusti mlad uvijek je riječ o još većoj i bolnijoj tragediji i reakciji. Na mladima svijet ostaje, pred mladima je život i zato u takvim slučajevima uvijek se kaže „Bio/la je na vrhuncu karijere“ ili „Što je još sve mogao/la dati.“ Glumica Dolores Lambaša poginula je u prometnoj nesreći. „Ozljede su bile preteške da bi se mlada Dolores spasila, preminula je u 32. godini života. Cijelo osoblje bolnice u Slavanskom Brodu angažiralo se da pomognu glumici i spase je, no nije se moglo napraviti ništa. Iza sebe je ostavila ožalošćenu obitelj, ali i brojne uloge i glumački svijet u kojem se tek trebala do kraja dokazati.“²⁷

Za smrt često su odgovorne prometne nesreće, zato se niže broj onih koji su tako otišli. Košarkaš Dražen Petrović, pjevač Tomislav Ivčić, kazališna i filmska glumica Ena Begović, makedonski pjevač Toše Proeski, glumac James Dean, Diana, princeza od Walesa, glumac Paul Walker..., samo su neki od primjera iznenadne smrti koja na obožavatelje ostavlja još veću tugu upravo zbog propuštenih stvari koje su još mogli dati i pružiti i svojoj karijeri i njima. Mediji neke od preranih smrti znaju nazivati i misterioznima, neobjašnjivima, posebice kada se radi o predoziranju ili jednostavno samo pronalasku mrtvih „zvijezda“ na podu kupaonice i sl. Filmska glumica Marilyn Monroe u 36. godini u svome je stanu pronađena mrtva 1962. godine, policija je utvrdila da je umrla od predoziranja tabletama za smirenje. Poslije smrti razvijale su se razne teorije, da je njezina smrt možda politički čin jer je znala nešto što nije smjela, da je možda počinila samoubojstvo ili da je prekomjerna konzumacija tableta glavni krivac kako je i utvrđeno. Elvis Presley 1977. godine pronađen je mrtav na podu kupaonice, na dan smrti u sebi je imao 14 različitih droga, no točan uzrok smrti bio je srčani udar. Bruce Lee umro je 1973. godine tako što je zbog glavobolje popio aspirin i zaspao. Iako se edem na mozgu smatra pravim razlogom njegove smrti, postoje također teorije zavjere upravo zbog pomalo naivnog načina odlaska slavnog glumca. Zanimljivo je da je i njegov sin sa samo 28 godina izgubio život u, kako mediji navode, bizarnoj nesreći snimajući film. Popularan naziv u pop kulturi „Klub 27“ naziv je za grupu glazbenika koji su umrli napunivši 27 godina. Dnevno.hr o zloglasnom klubu

²⁶ <https://zgpd.hr/2019/02/12/kada-obo-zavatelji-odu-korak-dalje-sto-su-stanovi-i-kako-utjecu-na-drustvo/> (pristupljeno – 9. kolovoza 2019.)

²⁷ <https://100posto.hr/scena/otisli-su-mladi-na-vrhuncu-talenta-i-stvaralastva-maja-preminula-uslijed-teskog-srcanog-udara-a-dino-zbog-miksa-tableta-koje-je-povremeno-uzimao> (pristupljeno – 9. kolovoza 2019.)

napisao je i članak. „Što ne štima s tim Hollywoodom?“ Jimi Hendrix umro je u dobi od 27 godina. Uzrok smrti je, navodno, komplikacija nakon uzimanja tableta za spavanje s vinom. Janis Joplin također u 27-oj godini. Uzrok: najvjerojatnije predoziranje heroinom. Kurt Cobain isto je u klubu 27. Uzrok smrti: Navodno samoubojstvo. Jim Morrison također je u klubu. Razlog smrti u tako ranoj dobi je navodni srčani udar. Obdukcija nikad nije obavljena. Amy Winehouse također se pridružila zloglasnom klubu. Razlog smrti mlade, talentirane pjevačice je navodno trovanje alkoholom...“²⁸ Spomenute teorije zavjere posebno zanimaju javnost, zato se o njima naveliko piše i iznova se o tim teorijama raspravlja, posebice u današnjem svijetu masovnih medija, zato upišemo li „Teoriju zavjere o smrti slavnih osoba“ izbacit će se niz primjera i točno opisanog događaja o čemu se ipak možda radilo.

Svi oni najčešće su ubijeni iz političkih razloga jer su znali ili saznali nešto što nisu smjeli. Tako primjerice teoretičari zavjere smatraju da je ubojica Johna Lennona izvršio atentat prema nalogu vrha SAD-a te je Chapman samo iskorišten kao mamac. Na to upućuje nekoliko dokaza: staklo je u predvorju zgrade bilo razbijeno iako Chapman u njega nije pucao pa se postavlja pitanje je li postojao još jedan ubojica, a prema službenoj autopsiji, četiri metka pogodila su lijevi dio tijela Johna Lennona, dok je Chapman prema izvještajima stajao s desne strane. Isto tako, nakon čak dvadeset godina smrti Kurta Cobaina, frontmana Nirvane, počelo se nagađati da pjevač nije počinio samoubojstvo već da je ubijen. Glavni razlog navodi se kao velika količina heroina zbog koje ne bi bio u stanju povući okidač, a mnogi, pa i njezin otac, uvjereni su da je Courtney Love bila umiješana (usp. Facebook stranica - Skrivena tajna "seth"). Brojni su još ovakvi primjeri, no pravu istinu, posebno nakon toliko godina teško je dokazati. Mnoge teorije zavjere pokrenuli su upravo obožavatelji promišljajući malo dublje što se to dogodilo s njihovim idolima, no i to je razlog da ovakve teorije tek najčešće ostanu visjeti u zraku.

7. Parasocijalno tugovanje u slučaju Diane Spencer, Princeze od Walesa

7.1. Dani nakon smrti

Diana Spencer, znana kao princeza od Walesa ili Lady Di te prva supruga Charlesa, princa od Walesa. Princ i princeza kako priliči njihovim titulama imali su vjenčanje iz bajke 1981. godine. Sedamdeset i četiri televizijske postaje pratile su ovaj događaj, a vjenčanje i buduću

²⁸ <https://www.dnevno.hr/vijesti/bizarno/zloglasni-klub-27-zasto-su-sve-mlade-zvijezde-u-trenutku-smrti-imale-isti-bijeli-upaljac-u-dzepu-5436-5436/> (pristupljeno – 9. kolovoza 2019.)

kraljicu gledalo je preko 750 milijuna ljudi. Diana je rodila dva sina Williama i Henrya koji su drugi i peti u nasljednom nizu za britansku krunu. No 1996. godine i njihovoj je bajci došao kraj, razvodom je Diana izgubila dio titule te je ostala velška princeza. Ljetovanje na jugu Francuske s obitelji egipatskog milijunaša Mohammeda Al Fayeda dovodi je do njegovog sina Dodi Al Fayed s kojim ulazi u vezu. Omiljena princeza u automobilskoj nesreći u Parizu umire 1997. godine sa samo 36 godina (usp. Wikipedia). U želji da izbjegnu paparazzima i pritom vozeći velikom brzinom, vozač je izgubio kontrolu nad vozilom. Vozač Henry i Dodi poginuli su na mjestu nesreće, dok je teško ranjena Diana prevezena u bolnicu Pitié-Salpêtrière, no ubrzo je preminula zbog teških ozljeda. Samo pola sata nakon smrti već su se počele pojavljivati razne teorije zavjere te je njezina smrt uskoro postala popularna tema. A nagađanja o uroti nisu prestajala niti godinama kasnije, a teško je reći da su prestale i danas. Dodijev otac tvrdio je da su Diana i njegov sin bili žrtve ubojstva agenta M16 po nalogu britanske kraljevske obitelji, a također je tvrdio i da je princeza bila trudna iako su tu tvrdnju liječnici demantirali. Čim se približava 31. kolovoz, obljetnica smrti princeze Diane, s tim danom pojavljuju se nove teorije ili se ponavljaju one stare. Prema *t.portalu* do danas postoji 30 000 konspirativnih teorija o smrti princeze Diane. Spomenuti ću one teorije koje su se pojavile i o kojima se pričalo u danima nakon smrti, a još i danas spomenu tijekom obljetnica. „Nije se smjela udati za muslimana, bila je trudna izvan braka, što ne priliči majci prijestolonasljednika, eliminiranjem Diane princ Charles se mogao crkveno vjenčati s dugogodišnjom priležnicom Camillom...“ Među najglasnijima bio je Dodijev otac Mohammad Al Fayed, nikako se ne mireći sa smrću najstarijeg sina i uporno tvrdeći da su ih ubili agenti M16 po nalogu princa Phillipa. Razlog? Kraljevska obitelj, na čelu s kraljičinim suprugom, nije mogla podnijeti vezu, a možda i brak majke budućega kralja s tamnoputim muslimanom. Kulminiralo je 2011, kada se filmski režiser Keith Allen pojavio na Kanskom festivalu s dokumentarcem „Nezakonito ubojstvo“ koji je financirao Mohammad Al Fayed, a u njemu se ponovila priča o princu Phillipu, ovoga puta podebljana tvrdnjom da je riječ o psihopatu, dok je kraljica opisana kao „gangsterica s tijarom.“ Film je u Cannesu izazvao konsternaciju, a u britanska kina nije dospio. Prošlo je 18 mjeseci, a francuska policija došla je do zaključka da je ipak riječ o prometnoj nesreći budući da je utvrđeno kako je vozač Henry Paul bio pod utjecajem alkohola. Ali, brojni istražitelji i novinari nisu prestajali s pričom o ubojstvu pa je 2004. godine formiran poseban istražiteljski tim londonske policije, Operation Paget, da istraži ima li istine u ovim teorijama. Prvi dani nakon nesreće bili su usmjereni na paparazze koji su na motociklima slijedili automobil u kojem se Diana nalazila, javnost je pokazivala ljutnju i gnjev zbog sedmorice fotografa koji nisu poštivali privatnost, barem je to bio prvi i najlogičniji razlog nesreće. Prije desetak godina, usprkos svim

teorijama, britanski sud potvrdio je da su za smrt Diane i Dodija krivi i vozač koji je bio pod utjecajem alkohola i spomenuti fotografi od kojih su bježali. „Znala sam da će fokus medija biti usmjeren na naš javni i privatni život. Ali nisam znala do kojih će razmjera to ići, svakako ne do razine koju će biti nemoguće podnositi“, rekla je Diana u jednom intervjuu 1993. godine (usp. Večernji list, 29. kolovoza 2017.). Kraljevska obitelj dobro je skrivala svoje tajne, pa i onu što se dešavalo u Buckinghamskoj palači u danima nakon smrti princeze. Tek nakon 20 godina obljetnice počelo se u medijima pojavljivati pitanje „Zašto se šutjelo o događajima nakon smrti princeze Diane?“

„Telefoni su tih dana zvonili cijeli dan, gotovo neprekidno” – izjavio je nekadašnji zaposlenik kraljevske obitelji Dickie Arbiter.²⁹ Šef smjene straže tada je bio u velikim brigama, ljudi su nenajavljeno i spontano dolazili pred palaču kako bi ostavili cvijeće, fotografije ili zapalili svijeću za neprežaljenu princezu. Šokantna činjenica je i da su svi željeli fotografiju mrtve princeze pa su ljudi čak visili i s krovova ne bi li se domogli fotografije, obitelj je radi toga morala postavljati deke i ostala sredstva kako bi se zaštitili. Ovakav način „tugovanja“ ako se tako moglo u nekim slučajevima nazvati, iznenađujuć je sam po sebi, a osobito za naciju Engleza koji rijetko kada pokazuju toliku količinu emocija i „ludila“. O Diani su od njezine smrti snimljeni brojni dokumentarni i igrani filmovi, o njezinu životu i samom tragičnom događaju. Neki od njih su: Diana: Her True Story (1993) redatelja Kevina Connora, Diana (2013) redatelja Olivera Hirschbiegela, a najnoviji iz 2017. nastaju u godini 20. obljetnice smrti, Diana: njezinim riječima (Diana: In Her Own Words) redatelja Toma Jenningsa, Diana, naša majka: Život i nasljeđe (Diana, Our Mother: Her Life And Legacy), Diana – sedam dana koji su potresli svijet (Diana: 7 Days That Shook the Windsors) redatelja Bena Rydera. Posljednji nabrojen, dokumentarni film otkriva pripreme i pregovore s kojima su se monarhija i savjetnici borili kako bi zaštitili Dianine sinove, Williama i Harryja, kako bi umirili ožalošćenu i prepunu pitanja javnost te isplanirali medijski popraćen sprovod. Za film o svojim iskustvima govore Dianino osoblje, novinari, stručnjaci, najviši savjetnici Downing Streeta te naravno pripadnici javnosti koji najneutralnije mogu opisati osjećaj tuge koji je zahvatio njih i cijelu Veliku Britaniju.

²⁹ <https://totalinfo.hr/tajna-cuvana-20-godina-zasto-se-sutjelo-o-dogadajima-nakon-smrti-princeze-diane/> (pristupljeno – 17. kolovoza 2019.)

7.2. Sprovod i komemoracija

Često se za Britance čuje kako su „uštogljeni“, teško pokazuju svoje osjećaje i vješto ih skrivaju, iako se do danas takvo razmišljanje mijenjalo, nekada je ovakav stav bio uobičajen. No, smrt omiljene princeze probila je tu emocionalnu barijeru, teško je tko mogao zamisliti da će se tijekom sprovoda princeze Diane čuti jecaji i plač ljudi kao da im je umro netko najbliži, ali i dalje većina je nijemo stajala u nevjerici onoga što se dogodilo. Sve je stalo 6. rujna 1997., londonske trgovine bile su zatvorene, a u zračnoj luci Heathrow promet je zaustavljen. Prvi puta u povijesti zastava na Buckinghamskoj palači spuštena je na pola koplja. Lijes je u 9 sati ispraćen iz Kensingtonske palače, a procesija duga čak 6 kilometara pratila je Dianu prema Westminsterskoj opatiji gdje je održana misa zadušnica.³⁰

Na velikim ekranima u Hyde Parku misu su pratili deseci tisuća Londončana, a više od milijun ljudi stajalo je uz cestu gdje je procesija prolazila ne bi li ispratili Dianu prema zadnjem počivalištu. Sahranjena je na otočiću usred jezera Round Oval kojim plivaju četiri crna labuda te bijeli lopoči. Do njenog groba put krasi 36 hrastova gdje svaki od njih obilježava jednu godinu njezina života. Sahranjena je u crnoj haljini s krunicom u rukama koji je bio dar Majke Tereze. Samo tjedan dana nakon Diane i ona je umrla. Na lijesu prekrivenom zastavom kraljevske obitelji usred jezera Round Oval stajali su ljiljani i samo jedna karta s natpisom „Mummy“.³¹

Cijeli protokol za sahranu posuđen je od onoga planiran za kraljicu budući da je nastala cijela zbrka te je ostalo premalo vremena za organizaciju. Dickie Arbiter također je naveo kako se tada u obitelji osjećala tenzija, a veliko pitanje bilo je hoće li prinčevi Harry i William uopće sudjelovati u povorci. Oko toga tko će lijes pratiti vodile su se rasprave, Earl Spencer, brat Diane, želio je u povorci ići sam, no princ Charles bio je uporan da također sudjeluje. Na kraju su svi, prinčevi William i Harry, njihov otac Charles, djed Philip i Dianin brat Earl Spencer pratili Dianu. Mediji i u ovoj godini govore i prenose detalje sa sprovoda, pa i „detalje kaosa“, kako ih nazivaju, koji su se zbili. Primjerice, Dianini sinovi nalazili su se u vrijeme njezine smrti na odmoru s kraljicom u Balmoralu pa se priopćavanje vijesti dječacima odgađalo, a kraljica je bila toliko zabrinuta da ne čuju traumatične vijesti putem medija da je naredila da se sakriju sve novine, televizori i radioprijemnici. U razgovoru za Newsweek mlađi princ požalio se što mora hodati u povorci te rekao da se ni od jednog djeteta to ne bi smjelo očekivati, bez

³⁰ <https://www.24sata.hr/show/nijemo-su-stajali-i-gledali-sprovod-princeze-diane-27114> (pristupljeno – 17. kolovoza 2019.)

³¹ Ibid

obzira na okolnosti. Međutim, mjesec dana kasnije predomislio se rekavši BBC-u „Iskreno, ne znam je li to dobra ili loša odluka, ali mi je drago što sam bio dio toga“. Stariji princ kojemu je tada bilo 15 godina objasnio je taj događaj kao „najtežu stvar“, svi ga gledaju, a on samo želi negdje otići plakati, također nije mogao shvatiti sve te ljude koji nariču za njegovom majkom uz rub ceste, a nisu je niti poznavali, „Mislio sam si, niste je niti poznavali, zašto ste tako uznemireni?“ (usp. Večernji list, 29. kolovoza 2017.)

Čast se princezi Diani odavala na mnoge načine, a s godinama javnost je pronalazila još načina kako bi joj se počast odala. Tako je ove godine objavljena vijest u kojoj doznajemo kako Pariz razmatra mogućnost imenovati trg njoj u čast, mali trg koji se nalazi na mjestu saobraćajne nesreće. Spomenik u obliku plamena već se nalazio na toj lokaciji u blizini tunela Alma gdje se nesreća dogodila. Plišani ljubičasti medvjedić s ružom na prsima 1997. godine koštao je 450 dolara, no korisnici eBaya njegovu su vrijednost procijenili pa su se tako 2014. godine prvi primjerci prodavali i za nekoliko milijuna kuna. Linija medvjedića Beanie Babies nakon smrti Diane pokrenula je posebnu liniju medvjedića njoj u čast nazvavši je „Princeza“, tada je sav novac od prodaje išao u dobrotvorne svrhe. Velika izložba „Njezina modna priča“ 2017. godine postavljena je u palači Kensington. Neke od najprepoznatljivijih Dianinih odjevnih predmeta mogli su se vidjeti na toj izložbi poput kultne vjenčanice, bluze koju je nosila u vrijeme kada je Charles objavio zaruke ili baršunasta haljina koju je 1985. nosila u Bijeloj kući plešući s John Travoltom. U njezinom domu često se njoj u čast vrt preuređuje, dvadeset godina nakon smrti otvoren je “The White Garden”, „Bijeli vrt“ prepun bijelih zumbula, ljiljana i tulipana, u središtu vrta nalazili su se tulipani „Diana“, posebna vrsta nastala njoj u čast. U svoj ovoj raskoši posjetitelji su mogli uživati besplatno.

Slika 4. Princeza Diana i John Travolta

Izvor: <https://www.rtl.hr/tv/tv-novosti/2716165/izlozba-njezina-modna-prica-u-cast-princezi-diani/>

7.3. Reprezentacija kroz medije

U slučaju Diane, sve je počelo od medija i nepoštivanja njezine privatnosti. Kako to biva kod slavnih osoba, što privatnija stvar bila, to će medijima i javnosti biti zanimljivija. No kada je riječ o smrti i tragičnim događajima općenito, svi, pa i mediji kao glavni prenositelji vijesti, dobro moraju paziti na koji će način prezentirati tragične događaje. Kada se „Smrt princeze Diane“ napiše na engleskom jeziku, izbacilo se 69 500 000 postojećih objava, a sve objave slične su kao i one iz hrvatskih medija, koji broji oko 14 500 objava, život, smrt, vjenčanje, ostavština, teorije zavjere i sl. Svi mediji uglavnom se iz godine u godinu i iz obljetnice u obljetnicu ponavljaju, jedino se tu i tamo pojave „nove“ teorije zavjere koje su i dalje najčešće samo ponavljanje spomenutog. U tekstovima se i dalje o njoj govori kao o omiljenoj, neprežaljenoj princezi, miljenici Britanije, Princezi srca i svim nazivima koje su joj ljudi i nadjenuli. Budući da je riječ o kraljevskoj obitelji čiji je bila član, svaka nova vijest o njezinim sinovima ili njihovim snahama opetovano će se vratiti na princezu Dianu i pitanjima kakva bi bila svekrva, kakva baka. „Princ Harry majci je danas odao počast na način na koji to nikad nije napravio njegov brat William. U prvoj objavi nakon rođenja sina naglasio je da su njegove dvije tete,

lady Jane Fellowes i lady Sarah McCorquodale, i grof Charles Spencer obaviješteni o rođenju dječaka. Time je pokazao da jednako uvažava obitelj svoje pokojne majke, kao i obitelj svog oca Charlesa. Harryjev brat William u jednom je intervjuu rekao da svojoj djeci stalno priča o njihovoj baki Diani. Priznao je da mu je pomalo teško potpuno prenijeti sliku o Diani svojoj djeci budući da je Kate nije poznavala pa ne može govoriti o njoj u široj slici. Tom prilikom je priznao da misli da bi Diana bila baka iz noćne more. 'Već vidim da bi ona bila ona baka iz noćne more, koja dolazi bez najave kada je vrijeme kupanja, igra se s djecom u kadi, napravi nered, ispolijeva cijelu kupaonicu i onda samo ode kući', kazao je princ William.³² Diana je kroz medije iskreno progovarala o kraljevskoj obitelji i njezinom odnosu s njima. Tako je mnogima ostao u sjećanju njezin intervju s BBC-om 1995. godine, otvoreno je govorila o vezi svoga supruga s Camilom Parker Bowles, o svojoj nevjeri s časnikom Jamesom Hewittom te o sumnjama koje je imala da je Charles sposoban za kralja. Taj intervju razotkrio je britansku obitelj, a Dianu prikazao kao žrtvu što je još više povećalo njezinu popularnost kod javnosti.

„Kao Marilyn Monroe, ona je zamrznuta u vremenu, mlada, lijepa, ranjiva“, rekla je biografkinja kraljevske obitelji Penny Junnor (usp. tportal.hr). Javnost ju je također cijnila jer je svoju slavu koristila da skrene pozornost na oboljele, pa se rukovala s onima koji imaju sidu i grlila s gubavcima, a veliku posvetu dala je i u borbi protiv pješčanih mina. Sve to, pa i očigledno ne marenje obitelji za nju moglo se vidjeti i iščitati upravo iz medija. Nakon njezine smrti sva krivnja bila je na paparazzima pa ih je njezin brat optužio: „Imate njezinu krv na svojim rukama“. Britanski mediji tako osramoćeni Dianu su nastavili pretvarati u ikonu. „Rođena je kao dama, postala je naša princeza, umrla je kao svetica“, pisao je *Daily Mirror*. *The Sun* je pisao „Kraljevska obitelj nas je iznevjerila“, a *The Guardian* „Ako Windsori ne budu reagirali, neće samo pokopati Dianu nego i svoju budućnost“. Mnoge ostale poznate zvijezde oplakivale su njezin odlazak, a Elton John pred milijunima gledatelja tijekom mise je otpjevao „Zbogom, engleska ružo“. Bombastični naslovi o tajnama unutar obitelji, Dianinom životu i smrti vjerojatno će izlaziti na svaku njezinu obljetnicu smrti, a nove teorije o kojima se neprestano govori samo još više daju materijala za nastavak ove prerano završene priče.

³² <https://www.index.hr/magazin/clanak/princeza-diana-bi-bila-baka-iz-nocne-more-tvrdi-princ-william/2083565.aspx>
(pristupljeno – 18. kolovoza 2019.)

8. Parasocijalno tugovanje u slučaju Freddie Mercuryja

8.1. Dani nakon smrti

Freddie Mercury (Farrokh Bulsara) bio je britanski pjevač, producent i tekstopisac, a najviše ga prepoznajemo kao britanskog pjevača rock grupe Queen. Rođen je u Zanzibaru, a majka i otac porijeklom su mu bili Iranci. S 18 godina došao je u Veliku Britaniju te pohađao fakultet za umjetnost i grafički dizajn. Kasnije se to moglo vidjeti na omotima albuma, ponekad i garderobi, a Freddie je izradio i logo grupe. Roger Taylor i Brian May s Timom Staffellom svirali u sastavu Smile, Freddie ih upoznaje u Engleskoj i nedugo nakon što je Staffell izašao iz sastava, pridružuje se na njegovo mjesto. Njegovim dolaskom koncepcija i izgled grupe se mijenjaju, a Freddie daje grupi i novo ime Queen koja s dolaskom basiste Johna Deacona postaje službeno osnovana 1970. godine. Freddie se i danas smatra jednim od najvećih vokala u glazbenoj povijesti, pisanje pjesama i melodija bio mu je veliki talent (usp. Wikipedia). Najpoznatija pjesma Queena zasigurno je „Bohemian Rhapsody“, s albuma A Night at the Opera iz 1975. godine. Zadržala se 9 tjedana na broju jedan top ljestvice u Britaniji. 1987. godine saznaje da boluje od SIDE, no to nije javno priznao sve do 1991. godine, samo dan prije smrti 24. studenoga. „Nakon ogromnih nagađanja u tisku tijekom posljednje dvije godine, želim potvrditi da sam HIV pozitivan i da imam AIDS. Smatrao sam da je ispravno zadržati ovu informaciju u privatnosti do sada da bih zaštitio privatnost ljudi oko mene. Međutim, došlo je vrijeme da moji prijatelji i fanovi širom svijeta saznaju istinu i nadam se da će se svi pridružiti meni, mojim liječnicima i svima u svijetu u borbi protiv ove strašne bolesti. Moja privatnost mi je uvijek bila važna i poznato je da rijetko dajem intervju. Molim vas da razumijete da će se tako i nastaviti.“³³ Freddie je kremiran, ali posljednja želja bila mu je da se ne sazna gdje je njegov pepeo. Samo bivša zaručnica Mary Austin zna gdje se nalazi. Bio je biseksualac i iako je s Mary bio 6 godina, nakon prekida ostali su prijatelji sve do njegove smrti. Zadnji partner bio mu je Jim Hutton, također sve do smrti. Freddie je od početka bio svjestan svoje bolesti, no svi najbliži oko njega za to nisu znali. Iako je javno progovorio o bolesti dan prije smrti, u međuvremenu su tabloidi počeli objavljivati fotografije na kojima su postojale znatne sumnje da je bolestan. Odbijao je uzimati lijekove i tako ubrzao proces svoje smrti, ali u ono vrijeme ni ti lijekovi ne bi bili toliko učinkoviti kao danas. Mediji su također doznali da su neki od Freddievih partnera umrli od AIDS-a pa su i na taj način pokušali povezati o čemu se zapravo

³³ <https://www.index.hr/magazin/clanak/ovako-su-izgledala-posljednja-dva-dana-zivota-freddieja-mercuryja/2045197.aspx> (pristupljeno – 20. kolovoza 2019.)

radi. Preminuo je u svom domu uz najbliže, a njegova smrti pogodila je i šokirala svijet, posebice zato što se sve za javnost odigralo u kratkom roku. Nastavio je snimati nedugo prije smrti, ne gubeći snagu i glas.

Slika 5. Mary Austin i Freddie Mercury

Izvor: <https://metalheadzone.com/mary-austin-reveals-touching-truth-she-realised-after-freddie-mercurys-death/>

8.2. Sprovod i komemoracija

Obitelj i prijatelji okupili su se radi kremacije Freddie Mercury-ja, vijence su položili na ulaz krematorija u zapadnom Londonu, a dva svećenika održala su dvadesetpetominutnu službu. Na lijesu je bila jedna crvena ruža, a u pozadini puštene su pjesme poput „Precious Lord Take My Hand“, „You've Got a Friend“. Ceremonija je završila Freddiejevom najdražom arijom „D'amour sull 'ali Rose“ koju je skladao Verdi. Uz članove benda, sprovodu su prisustvovali i Elton John i Anita Dobson. Queen je Mercury-ja opisao kao "najdražeg člana naše obitelji". Cvijeće koje su obožavatelji slali kasnije je podijeljeno odjelima borbe protiv AIDS-a u Londonu.³⁴ Oproštajni koncert za Freddieja, ali i sve one koji se bore protiv AIDS-a održan je 20. travnja 1992. godine, na londonskom stadionu Wembley nastupili su preostali članovi grupe Queen te mnoge svjetske poznate zvijezde, David Bowie, George Michael, Elton John, Guns 'N Roses, Liza Minnelli, Metallica, Annie Lennox, Liz Taylor i mnogi drugi. „Željeli smo mu omogućiti odlazak u stilu na kakav je navikao“, poručili su članovi grupe. Ovaj koncert i dalje

³⁴ <https://www.upi.com/Archives/1991/11/27/Private-funeral-service-held-for-Freddie-Mercury/4924691218000/>
(pristupljeno – 20. kolovoza 2019.)

je najveći koncert ikada održan za jednog preminulog glazbenika. U roku od 6 sat rasprodano je svih 72 000 ulaznica, a nastup je uživo gledalo oko milijardu ljudi budući da se koncert putem televizije prenosilo 76 zemalja. Sav zarađeni prihod darovan je zakladi za borbu protiv SIDE.³⁵ 2002. godine izdana je snimka koncerta na DVD-u te je odmah zauzela prvo mjesto na britanskoj ljestvici. No objavljen je bez prvog dijela pa su zbog toga pristizale brojne kritike. Kako je spomenuto, i dalje se ne zna gdje sahranjen Freddie, barem tako tvrde objave iz novijeg doba. No postojala su nagađanja, 2013. pojavilo se pitanje je li ipak dobro čuvana tajna otkrivena? U zapadnom Londonu na groblju Kansal Green pronađena je nadgrobna ploča za koju se sumnja da je Freddiejevo posljednje počivalište. „U spomen na Farrokha Bulsaru, 5. rujna 1946. – 25. studenog 1991. Uvijek ću biti blizu tebe, ljubavi moja. M“, riječi su koje pišu na ploči, datumi se poklapaju, a budući da je potpisano s inicijalom M pretpostavlja se da je ploču postavila njegova bivša zaručnica Mary Austin koja je jedino i znala mjesto (usp. Večernji list, 27. veljače 2013.).

O grupi Queen i samom Freddieju također su snimani dokumentarni, koncertni i igrani filmovi te im se i tako odala počast. Primjerice: „Queen Rock Montreal“ (1982.) redatelja Saula Swimmera, „Hungarian Rhapsody - Queen Live in Budapest“ (1986.), redatelj János Zsombolyai, „Freddie Mercury - The Untold Story“ (2000.), redatelji Rudi Dolezal, Hannes Rossacher, „Queen: Days Of Our Lives“ (2011.), redatelj Matt O'Casey, „Freddie Mercury - The Great Pretender“ (2012.). 2018. godine svijet se ponovno prisjetio i grupe i Freddieja uz film „Bohemian Rhapsody“ koji je doživio veliku uspješnicu. Američki film redatelja Bryana Singera prati život Freddieja od početka stvaranja grupe, a završava s nastupom na Live Aidu 1985. godine. Freddieja je utjelovio Rami Malek, proračun filma 50 milijuna USD, a zarada 800 milijuna USD. Film se nalazi na 153. mjestu na ljestvici 250 najboljih filmova svih vremena. Iako je film hvaljen i ocijenjen s 8/10 na IMDb-u ljestvici i ovdje su se pojavile kritike te pitanje je li baš sve točno izvedeno kako je uistinu bilo ili tvorci filma neke stvari malo zaokrenuli. Filmski kritičari, iako su imali nedoumica oko samog filma, riječi pohvale i zasluženog uspjeha idu Ramija Maleka koji je za svoju ulogu dobio brojne nagrade, među kojima su i Oscar za najboljeg glavnog glumca te za isto i nagradu Zlatni globus. „...odmah ću reći kako je izvedba Ramija Maleka bez premca izvanredna i dostojna ne samo nominacije za Oscara, nego i osvajanja ove nagrade, ako ćemo kvalitetu nečije izvedbe uopće suditi prema Oscaru. ... ne samo da je vokalna izvedba bila perfektna, nego i gestikulacija, ponašanje na

³⁵ <https://www.dw.com/bs/freddie-mercury-najglasniji-opro%C5%A1taj-svih-vremena/a-38512984> (pristupljeno – 20. kolovoza 2019.)

pozornici ili da u konačnici kažem – stav Kraljice.“ „Mercury je bolestan, ima problema s grlom, ali izgleda i pjeva kao na vrhuncu karijere, on je čudo showa koji mora ići dalje, koji je živi svjedok njegovog rock'n'roll žara. U tim kadrovima film “Bohemian Rhapsody” savršeno pogoda veličanstvenost Queenovaca. Ono što film nije pogodio je mistika Freddieja Mercuryja” (Variety, Owen Gleiberman, listopad 2018.).³⁶ Portal Mixer.hr donio je točne i netočne preglede istina i neistina prikazanih u filmu. Slijedi primjer, „TOČNO: Freddie je tvrdio kako upravo zbog svojih zubi može dobro pjevati. Pri filmskom upoznavanju Briana Maya i Rogera Taylora, Freddie im objašnjava da su mu zubi istureni jer zapravo ima četiri dodatna kutnjaka, no da mu to daje i dodatnog prostora za veliki vokalni raspon. To je nešto u što je pjevač zaista bio uvjeren. Iako su mu zubi paralelno bili izvor nesigurnosti i povučenosti u velikom dijelu privatnog života, Freddie je uporno odbijao ispraviti zube tvrdeći da se boji kako bi operacija i veliki stomatološki zahvat mogli loše utjecati na njegove pjevačke sposobnosti. NETOČNO: Prije Live Aida ni Freddie ni članovi grupe Queen nisu znali da mu je dijagnosticiran AIDS Kad je film najavljen, fanovi i kritičari su se zapitali na koji način će biti spomenuta Freddiejeva dijagnoza i hoće li uopće biti prikazana budući da ja objavljeno kako film završava nastupom na Live Aideu. Ipak, spomenuto je – iako ne baš točno. U filmu, Freddie je kolege iz benda o dijagnozi informirao na probi, tjedan dana prije slavnog nastupa na Live Aidu, 1985. godine. No, prema gotovo svim izvorima, uključujući i izjave Jima Huttona, Freddie nije znao da je zaražen sve do travnja 1987.“³⁷ Pojavila su se nagađanja da redatelj razmišlja o nastavku filma, no malo tko s tim se slaže jer ako se film bude temeljio na njegovoj bolesti i smrti, bolje da to ne rade jer bi Freddie trebao ostati u lijepom sjećanju kao što je prikazano u originalnom filmu, tvrde obožavatelji (usp. 24 sata, 14. ožujka 2019.). U Montreux, na obali Ženevskog jezera stoji spomenik Freddieju Mercuryju. Volio je boraviti u ovom švicarskom gradu, tu su snimljene neke od posljednjih pjesama te je bend ondje snimio album „Jazz“. Brončana skulptura na ovom mjestu stoji od 1996. godine.

³⁶ [https://hr.wikipedia.org/wiki/Bohemian_Rhapsody_\(2018.\)](https://hr.wikipedia.org/wiki/Bohemian_Rhapsody_(2018.)) (pristupljeno – 21. kolovoza 2019.)

³⁷ <https://mixer.hr/otkrivamo-bohemian-rhapsody-filmske-neistine-o-zivotu-freddieja-mercuryja/> (pristupljeno – 21. kolovoza 2019.)

Slika 6. Brončana skulptura Freddie Mercuryja u Montreuxu

Izvor: <https://www.muzika.hr/spomenici-glazbenicima/>

8.3. Reprezentacija kroz medije

Hrvatski i svjetski masovni mediji Freddieja se prisjećaju za svaku godišnjicu smrti, iznova se opisuju njegov život, smrt i karijera. A naslovi poput „Ovih deset fascinantnih činjenica o Freddieju Mercuryju i članovima grupe Queen sigurno niste znali!“ (t.portal, 26. listopada 2018.) također su česti. Mnogi su njegovi najbliži govorili kako je nasuprot scene, u privatnom životu bio sramežljiv i povučen u društvu nepoznatih ljudi pa tako nije bio previše susretljiv kada su u pitanju novinari i intervjui. Mediji su prvi i počeli nagađati i njegovu seksualnost i kasnije bolest jer malo je bilo prilika da ga to sami pitaju. Nakon njegove smrti, članovi grupe Queen, bivša zaručnica te Freddiejev partner često su davali intervjue. Za Daily Mail, Mary Austin ispričala je kako i nakon dva desetljeća drži obećanje gdje se nalazi Freddiejeva urna, a obećanje nije prekršila čak i kada je riječ o njegovim roditeljima.

„Nije želio da ga itko iskopava, kao što se događalo s nekim slavnim osobama. Znao je da obožavatelji mogu biti opsjednuti. 'Želio je da njegov grob ostane tajna i tako će i biti', kaže

Mary Austin.³⁸ U studenom 2016. godine objavljena je originalno izdanje knjige „Somebody to Love: The Life, Death and Legacy of Freddie Mercury”. Na 470. stranica autori Mark Langthorne i Matt Richards pričaju dvije priče, jednu o životu i sudbini Freddieja, a drugu o povijesti AIDS-a. Knjiga je predstavljena i na hrvatskom jeziku. Mediji su se dakako osvrtni na njegov privatni život, no ne u velikoj mjeri kako se to uvijek očekuje, uvijek bi usputno spomenuli njegovu orijentaciju i ekscentričnost, no svojim glasom i djelom uspio je napraviti da to bude ono glavno istaknuto kada se spomene njegovo ime. Zato uz njegovo ime i ime grupe Queen uvijek stoji kreativnost, karizma, vokal i život punim plućima. „Živio je do kraja, punim plućima. Mercury je otišao ali nije zaboravljen, pa što se nas tiče, neka živi i kroz reklame zbog kojih kao da on i Queen zadnjih godina doživljavaju mali revival. Za kraj, vratimo se još jednom stihovima koje je Mercury ovjekovječio. Mogli bi prigodno kazati »Show mora ići dalje!«, ali umjesto toga vratimo se jednoj manje poznatoj pjesmi »In my defence« (»U moju obranu«) – »Ja sam tek pjevač s pjesmom, kako mogu pokušati ispraviti što je krivo?« Kao da je znao da će mu jednom netko naturati na nos njegov stil života, iako je cijeli život radio ono što i mnogi drugi – tražio ljubav“ (Novi list, 25. studenoga 2016.).

9. Parasocijalno tugovanje u slučaju Olivera Dragojevića

9.1. Dani nakon smrti

Oliver Dragojević bio je hrvatski glazbenik. Rođen je u Splitu, 1947. godine, podrijetlom iz Vela Luke. 2017. godine dijagnosticiran mu je rak pluća. Zdravstveno stanje bilo mu je loše pa se nije pojavio ni na dodjeli Porina u Spaladium Areni 2018. godine. Svakim danom bio je sve lošije, a kemoterapije nisu previše pomagale. Pred kraj smješten je na Onkologiju splitskog KBC-a gdje je 29. srpnja 2018. godine i preminuo u 71. godini života (usp. Wikipedia). Brojni njegovi kolege i poznanici oprostili su se od Olivera putem društvenih mreža budući da je ovakav način izražavanja tuge, zahvalnosti, ljutnje, ljubavi i sl. postao uobičajen. Primjerice, hrvatska pjevačica Nina Badrić na svom je Instagram profilu, 3. kolovoza 2018. godine, objavila fotografiju na kojoj je u društvu s Oliverom, uz poruku: „Nikada u svome životu do sada nisam vidjela smrt koja je bila život. Koliko inspiracije i u ovome i u onome životu. I kada odlaziš, odlaziš u stilu. Svima nama putokaz za sve. Kako biti pošten dosljedan dostojanstven

³⁸ <https://www.tportal.hr/lifestyle/clanak/naslijedila-sam-njegovo-bogatstvo-ali-i-veliku-mrznju-20130402> (pristupljeno – 22. kolovoza 2019.)

kako trajati kako ljubiti kako sačuvati svetinju obitelji. Svetinju glazbe. Kako ostati svoj i imati petlje za svoje note do kraja. Nismo falili mi koji slijedimo tvoj put. Nismo. Svima prvi sebi zadnji. Kakvo poštenje i dostojanstvo. To se ne more kupit'. Da se čitav grad i Svijet okrene i pozdravi te sa najvećim aplauzom u povijesti Svijeta. To ne može izrežirati niti najveći redatelj. Ljubav ljudi prema tebi. I da se sva svjetina okrene za tobom i hoda diše i ide gdje god da ideš ti. I sa mora i sa kopna. I da...sve ovo more stvarno je samo za tebe bilo i ostalo. Nikada u svome životu do sada nisam vidjela smrt koja je bila život. Nikada do tebe. OLIVER♥“

Na svakom portalu i društvenoj mreži tih dana mogli smo vidjeti vijest koja je, kako su svi i pisali, potresla Hrvatsku. No vijest se proširila i među brojnim svjetskim medijima. Associated Press, ugledna agencija, objavila je smrt Olivera Dragojevića, a vijest se proširila i do New York Timesa i Washington Posta.

Slika 7. Vijest o smrti Olivera Dragojevića, The Associated Press

Izvor: <https://www.tportal.hr/showtime/clanak/cak-su-i-svjetski-mediji-popratili-smrt-olivera-dragojevica-foto-20180729>

Oliver je ostao u sjećanju i po jednom od rijetko viđenih ispraćaja koji je također čisti primjer koliko je djelotvorno parasocijalno tugovanje. Dana 31. srpnja 2018. desetci tisuća ljudi ispratili su na splitskoj Rivi njegov kovčeg na katamaran za Velu Luku. Čitava je Hrvatska mogla pratiti

putem TV kanala uživo taj ispraćaj, mnogima najdražeg i omiljenog glazbenog umjetnika. Tisuće Splićana ispunilo je splitsku Rivu, a suza, pjesama i pljeska nije nedostajalo. Uz pjesmu „Galeb i ja“ katamaran s Oliverovim tijelom isplovio je iz splitske luke. Brodske sirene i stotine brodica Splićana išle su za katamaranom kojeg su također pratili brodovi Lučke kapetanije, MUP-a i Hrvatske ratne mornarice. Lijes s Oliverovim tijelom u Vela Luci su gotovo dočekali svi stanovnici uz klapu koja je pjevala njegovu pjesmu „Pismo moja.“³⁹

Slika 8. Ispraćaj Olivera prema Vela Luci

Izvor: <https://www.24sata.hr/show/oliverov-ispracaj-do-rodne-vela-luke-pratile-ga-stotine-brodica-641815>

Vlada je na telefonskoj sjednici odlučila da 31. srpnja 2018. bude Dan nacionalne sućuti povodom smrti Olivera. Na svom Twitter profilu građane je o tome izvijestio premijer Andrej Plenković. „U odluci se navodi kako će se Dan nacionalne sućuti obilježiti 'isticanjem zastave Republike Hrvatske na pola koplja na svim zgradama u kojima su smještena tijela državne vlasti i tijela jedinica lokalne i područne (regionalne) samouprave te zgradama u kojima je sjedište ili se obavlja djelatnost pravnih osoba, odnosno u kojima fizičke osobe obavljaju samostalnu

³⁹ <https://www.24sata.hr/show/oliverov-ispracaj-do-rodne-vela-luke-pratile-ga-stotine-brodica-641815> (pristupljeno – 23. kolovoza 2019.)

djelatnost'. Dan nacionalne sućuti, za razliku od Dana žalosti, pojasnili su u priopćenju iz Vlade, ne podrazumijeva otkazivanje ranije planiranih priredbi.,⁴⁰

9.2. Sprovod i komemoracija

„Dok ćovjek nešto trajno ne izgubi, niti ne zna koliko mu je stalo do toga. Znalo se da se Hrvatska i Oliver vole jako, ali nitko do nevićenog ispraćaja od rive u Splitu do posljednjeg poćivališta na groblju sv. Roka u Veloj Luci nije znao koliko je ta ljubav zbilja velika i nesvakidašnja“ (Većernji list, 1. kolovoza 2018.). Svi Oliverovi prijatelji, štovatelji i naravno obitelj pristizali su u Vela Luku ne bi li se pozdravili sa svima omiljenim Oliverom. Kako je cijenio pravu pjesmu i njezine rijeći, tako je uz pjesmu bio i ispraćen, Klapa Ošjak iz Vela Luke okupila se na ispraćaj svog prijatelja. A pjesmu „Galeb i ja“ izveo je Stjepan Hauser. Uz obitelji i najbliže, kod lijesa stajali su i ćlanovi Oliverovih Dupina. Velolućani su se oprostili i proćitavši pismo Oliveru. „- Znamo da si neponovljiv i da si veći i od huma, to ti je sinoć rekla ova vala. Nisi bio samo glazbenik, nego i veliki ćovjek. Neka ti je laka velolućka gruda, na ovom kutku zemlje okrenutom moru. Neka ti je mirno more! Adio kapetane!, stajalo je u proćitanom pismu.“⁴¹ Za Olivera je tvrtka „Kapetan Luka“ uvela i besplatnu katamaransku liniju Split – Vela Luka kako bi što više Splićana imalo prilike sudjelovati na posljednjem ispraćaju. Prije polaganja u grobnicu, kovćeg je prekriven Torcidinom zastavom na kojoj je pisala godina 1950. kada je osnovana Torcida.

U vezi ovog slućaja zanimljivo je kako su se ljudi na ulicama Splita spontano, bez organiziranog skupa, okupili na dan Oliverove smrti te uz pomoć društvenih mreža okupili klape i pjevaće kako bi pjevali Oliverove pjesme. Ovakvim postupkom mnogi su procijenili iskrenost žalovanja i ljubavi prema jednom glazbeniku. Na godišnjicu smrti Olivera ljudi su ćinili isto, spontano se okupljali i pjevali njegove pjesme. No, dakako, bilo je i organiziranih koncerata poput onoga u Veloj Luci na Pijaci ispred župe svetog Josipa nazvanog „Trag u beskraj“. Ulaznice za koncert rasprodale su se u desetak minuta, a Općina Vela Luka i Turistićka zajednica postavili su veliki videozid u centru mjesta gdje su i svi ostali mogli pratiti koncert. Brojni njegovi prijatelji, izvođaći, Gibonni, Tedi Spalato, Zorica Kondža, Dupini i

⁴⁰ <https://www.tportal.hr/vijesti/clanak/proglasen-dan-nacionalne-sucuti-povodom-smrti-olivera-dragojevica-20180730> (pristupljeno – 23. kolovoza 2019.)

⁴¹ <https://www.vecernji.hr/showbiz/uzivo-velalucani-ispracaju-svog-olivera-na-posljednji-pocinak-1261677> (pristupljeno – 23. kolovoza 2019.)

drugi pjevali su Oliverove pjesme. Na koncertu je Oliveru od strane Hrvatske diskografske udruge dodijeljeno i posthumno priznanje za vrhunska diskografska postignuća.

9.3. Reprezentacija kroz medije

O Oliveru se u medijima nije puno pisalo niti se spominjao njegov skroman, „običan“ život bez skandala. Nažalost, tek kada se razbolio tada se i pojavila priča upravo o tome. Ubrzo se vijest proširila, a kada je nastupila smrt nije bilo portala, novina, časopisa, radio stanice ili TV kuće koja o tome nije govorila. Repriziranje gostovanja u emisijama i emitiranja koncerata nije nedostajalo, a na svakoj radio postaji puštale su se Oliverove pjesme. Uz tu vijest povezala se svaka druga vezana za njegov život ili karijeru. „Mater i otac su radili, a Aljoša i ja smo doma sami kuvali...“ naslov je *24 sata* na dan Oliverove smrti. Zatim „Oliverova skoro tragična prva ljubav: 'Takva mi životna suputnica nije trebala'“, naslov *Indexa* na isti dan. Cijeli privatni i javni život Olivera postao je zanimljiv i o njemu se pisalo, uz to česte su objave bile izjave drugih glazbenika ili ljudi iz javnog života koje je Oliver poznao. „Glazbenici se prisjetili druženja s Oliverom: 'U pet ujutro smo u hotelu sjeli za klavir, a onda je došao recepcioner...““, naslov *Dnevnik.hr* na dan Oliverove smrti. „S Oliverom je otišao jedan dio životne ljepote“, kazao je skladatelj Tonči Huljić. 'Izgubili smo ogromno blago, a s druge strane smo dobili i imamo jedno ogromno blago', dodaje Grašo. 'Otišao je veliki Oliver... za galebom', rekao je pjevač Goran Karan. 'Što bi rekli Dalmatinci, grop u grlu. Velik, velik, velik, najveći', kazao je Ibrica Jusić. 'Da Olivera nije bilo vjerojatno ni u glazbenom smislu ne bi bilo mene. On je prvi uzeo moju pjesmu kad sam imao 16 godina', prisjetio se Grašo. 'Nešto sam po tom klaviru prčkao i onda sam ugledao njega. Prvo sam se ukočio i onda sam se počeo trest i onda mi je prišao i ja sam se digao i naravno dao njemu mjesto za klavirom. On me vratio natrag da sjednem i rekao: 'Ne, ne, ti i ja ćemo mali sad zajedno', ispričao je glazbenik Tony Cetinski.“⁴² Nisu samo glazbenike tada povezali s Oliverom, još neki od primjera naslova su i „MI SMO HRVATSKI MORNARI' Ministar obrane dirljivom porukom se oprostio od Olivera: 'Gdje god plove naše lađe vije barjak hrvatski...““, naslov *Jutarnjeg* na dan smrti, „Dalić: Oliver mi je najdraži pjevač“, naslov *Indexa* na isti dan. Moglo se vidjeti da su taj dan portali bili zaposleni, veliki broj objava izbaci se na ovaj datum, a na godišnjicu smrti to se ponavlja i očekuje se da tako bude svakih godinu dana.

⁴² <https://dnevnik.hr/vijesti/hrvatska/hrvatski-glazbenici-prisjetili-se-druzenja-s-oliverom-dragojevicem---525392.html> (pristupljeno – 25. kolovoza 2019.)

10. Ivo Gregurević

10.1. Dani nakon smrti

Ivo Gregurević bio je hrvatski filmski, kazališni i televizijski glumac. Diplomirao na Akademiji dramskih umjetnosti u Zagrebu, a 1977. počinju njegove godine rada kada debitira na filmu „Ne nagingi se van“ Bogdana Žižića. Rođen u selu Donja Mahala u blizini Orašja, BiH 1952. godine. Ostvario je brojne velike televizijske i filmske uloge poput „Sokol ga nije volio“, „Čaruga“, „Kad mrtvi zapjevaju“, „Maršal“, „Ćaća“, „Mećava“, „Ne dao Bog većeg zla“, „Velo misto“, „Odmori se, zaslužio si“, „Počivali u miru“ i mnoge druge značajne uloge po kojima se pamti. Bio je u vezi s glumicom Dubravkom Ostojić, a nakon nje s 29 godina mlađom glumicom Dolores Lambašom, ove veze ostaju najpoznatije jer se o njima pisalo kao i posljednjih godina kada se pojavila vijest da je u vezi s javnosti nepoznatom ženom koja radi kao inspektorica u MUP-u. Sam je zatražio završetak snimanja serije „Odmori se, zaslužio si“ zbog težeg pamćenja teksta i slabe koncentracije. Nagradu Hrvatskog društva dramskih umjetnika osvojio je 1998. za film „Šokica“ te 2006. za ulogu u filmu i seriji „Duga mračna noć“, Gregurević je dobitnik i prestižne nagrade Vladimir Nazor (usp. Wikipedia). U svom domu u Zagrebu preminuo je iznenada 2. siječnja 2019. godine u 67. godini života. Njegov odlazak šokirao je regiju pa i glumački svijet upravo iz razloga jer se sve dogodilo preko noći, a *tportal* prenio je kako je radio do zadnjeg dana te da je s ekipom sa snimanja filma „Dopunska nastava“ slavio i imendan. Povodom njegove smrti tih je dana Hrvatska radio televizija emitirala poseban program na Prvom i Trećem, a posvećena mu je i „Tema dana“ u središnjem večernjem Dnevniku HRT-a. Na programima nizali su se najpoznatije Ivine uloge.

10.2. Sprovod i komemoracija

Sedmog siječnja od Gregurevića su se na zagrebačkom Mirogoju oprostili prijatelji, kolege, rodbina i obitelj, a 8. siječnja pokopan je na groblju „Karaula“ u Donjoj Mahali gdje je i rođen. „Glumac Vedran Mlikota stihovima Najboljih hrvatskih tamburaša 'Do dva konja, a obadva vrana' oprostio se od kolege i dodao: 'Zbogom dragi Ivo. Čaruga putuje' ... 'Beskrajno je teško naći pravu riječ jer nas je napustio dio obitelji. Ne samo glumačke i umjetničke, nego i obitelji srca. Bolno sam oćutila na dan njegova odlaska, isti dan na koji nas je napustio i Šovo prije točno 18 godina', rekla je glumica Anja Šovagović Despot, podsjetivši na smrt svojega oca

Fabijana Šovagovića koji je bio Gregurevićev uzor.“⁴³ Komemoracija za Ivu Gregurevića održana je 9. siječnja u zagrebačkom HNK, a Knjiga žalosti otvorila se u predvorju Hrvatskog narodnog kazališta u Zagrebu od 3. siječnja. Dijelovi In Memoriam „...Nastupao je u predstavama Teatra u gostima, na Splitskome ljetu i Dubrovačkim ljetnim igrama. S monDRAMOM Đuka Begović Ive Kozarca, koju je uprizorio 2002. kao svojevrsni hommage svojem uzoru i prerano preminulom kolegi i prijatelju Fabijanu Šovagoviću, obišao je cijelu Hrvatsku, odigravši više od 800 predstava, uvijek pred prepunim gledalištem. ... Najšira ga publika pamti po ulogama ostvarenim u tridesetak televizijskih serija i drama, a osobito po jednoj od posljednjih, duhovitoj, lucidnoj, ciničnoj i prepoznatljivo simpatičnoj ulozi oca obitelji u seriji Odmori se, zaslužio se autorskoga dvojca Gorana i Snježane Tribuson, koja se zaslužio reprizira do danas. ...U rodnome je Orašju, sjećajući se svih tamošnjih filmofila 1995. godine pokrenuo filmski festival, koji je prerastao u tradicionalno godišnje slavljenje hrvatskoga filma, gdje su se velikim veseljem okupljale njegove kolege i prijatelji iz filmskoga i kazališnog svijeta.“⁴⁴

Slika 9. Posljednja fotografija Ive Gregurevića

Izvor: Facebook profil Marine Vujčić,

<https://www.facebook.com/photo.php?fbid=10216088247190364&set=a.1242064303143&type=3&theater>

⁴³ <https://www.index.hr/vijesti/clanak/uz-tamburase-ispratili-ivu-gregurevica-bio-si-nomadaska-dusa/2054699.aspx> (pristupljeno – 26. kolovoza 2019.)

⁴⁴ <https://dnevnik.hr/showbuzz/celebrity/oprostaj-od-voljenog-glumca-posljednji-ispracaj-ive-gregurevica-odrzat-ce-se-7-sijecnja-na-mirogoju---544271.html> (pristupljeno – 26. kolovoza 2019.)

Opis fotografije: „Ova fotografija je snimljena prije dva dana, na Staru godinu. Ivo nam je neprestano naručivao rakije. Pokazao nam je Grličevu knjigu “Neispričane priče” koju je upravo kupio. Kad smo odlazile, više je puta ponovio: “Cure, nemojte još ići.” A mi smo ipak otišle. Nikad ne znaš kad je zadnji put i koje će priče ostati neispričane. Adio, Meštre!” (Marina Vujčić)

10.3. Reprezentacija kroz medije

Ivo Gregurević dosta je rijetko davao intervju, a poznato je da baš nikada u medijima nije govorio o svom privatnom životu iako mediji jesu. Posebice nije htio govoriti o politici. „Nikad neću dati politički intervju. Zašto bih? Prvo, nisam siguran da intervjui uopće koriste, pa ih zato i ne dajem skoro nikako. Istina, dao sam honorarno: od tri lista sam dobio naknadu za to, od ostalih nisam. I ne zovu me više. Drugo, ja sam umjetnik i ne želim da se miješam u posao političara. Oni imaju svoju pozornicu, govornicu, javne nastupe, i tu glume, tu je njihovo mjesto i tu bi, u krajnjoj liniji, trebali odgovarati za svoj rad. Moj rad i moj život su stvar za koju mogu odgovarati.“ (showbuzz, 3. siječnja 2019.) Medijima je posebno bio zanimljiv njegov ljubavni život, pa su se tako i nakon njegove smrti posebno osvrtni na njegovu vezu, osobito s glumicom Dolores Lambašom. „SLOVIO JE KAO ŠARMER, ALI SVE JE IPAK IZNENADILA VEZA S LAMBAŠOM O tome koliko je ljubav bila ozbiljna svjedoči i jedna od rijetkih izjava koju je dao“, naslov *Jutarnjeg* iz 4. siječnja. „No kao što znaju oni koji su ga bolje poznavali, Gregurević izvan scene nikad nije pričao o svojim ljubavima. Iznimka je bila tek ljubavna veza s Dolores Lambašom, no samo rijetki su znali koga je ljubio prije i poslije romanse s tragično preminulom glumicom. Činjenica je da je filmski, kazališni i TV glumac svoj privatni život uvijek nastojao zaštititi od vanjskoga svijeta, zbog čega se malo zna o njegovu mladenačkom braku u kojem je 1978. godine dobio sina Marka. Bio mu je to jedini brak, o njegovoj bivšoj supruzi nije se znalo gotovo ništa, osim da je bila iz Gregurevićeva rodnog sela - Donje Mahale.“⁴⁵ Ili „SVE LJUBAVI IVE GREGUREVIĆA: U Lambašu se zaljubio zbog njezinog talenta, ali sreću je ipak pronašao uz inspektoricu“, naslov *net.hr-a* 3. siječnja. Ostala reprezentacija kroz medije osvrtnula se na Ivin rad, karijeru i sve ono što je za života postigao. I u ovom slučaju, narativ o Ivi isprepliće se s drugim glumcima i javnim osobama s kojima je surađivao. Ostaje vidjeti čega će se sve mediji prisjetiti na prvo godišnjicu njegove smrti.

⁴⁵ <https://www.jutarnji.hr/spektakli/domace-zvijezde/slovio-je-kao-sarmer-ali-sve-je-ipak-iznenadila-veza-s-lambasom-o-tome-koliko-je-ljubav-bila-ozbiljna-svjedoci-i-jedna-od-rijetkih-izjava-koju-je-dao/8241494/> (pristupljeno – 26. kolovoza 2019.)

11. Komentari

Komentari predstavljaju način na koji je sadržaj teksta prihvaćen, doživljen. A sve više kažnjava se govor mržnje na internetu koji je posebno prisutan u komentarima. Za objavljeni sadržaj na internetu pa i u komentaru korisnik mora odgovarati što god u njemu pisao. U slučaju navedenih preminulih slavnih osoba, komentari predstavljaju korisnike popularne kulture. Reprezentacija slavnih osoba uvijek privuče veliki broj komentara, a u slučaju tragičnih događaja još se iskrenije izražavaju stavovi i mišljenja. Analizirajući komentare vezane za prethodno navedene slavne osobe jasno se vide sličnosti bez obzira o kojoj se osobi radilo. Poruke žalosti i izražavanja sućuti obitelji uobičajeni su. Kako je poznato da „o pokojnima sve najbolje“ tako su očekivani pozitivni komentari bez obzira na sve skandale koje su pratile određenu zvijezdu. Komentari upućeni princezi Diani puni su pozitivnih poruka.

„Svoju djecu je voljela obožavala i to joj se sve vratilo na nalljepši mogući način. Jedina žena koju cijeli svijet nije prestao spominjati i diviti joj se već punu 21 god. Jedna jedina najljepša najplemenitija i puna vedrina Diana.....“, *„Bila je jedina normalna osoba u toj ludoj obitelji“* (Gloria, 20. svibnja 2018.)

Komentari u kojima se izražava ljutnja prisutni su uvijek, pa tako i u slučaju Diane. *„Stvarno ste dosadni. Nakon 20 g vi još pišete o njoj. Pa stvarno nije toga vrijedna. Živo me zabole za nju.“* (Večernji list, 29. kolovoza 2019.) *„Dajte, ne pričajte gluposti. Svaka prosječna žena da se našla na njenom mjestu, sa svom tom lovom, bila bi joj jednaka ako ne i bolja.“* (tportal.hr, 19. studenoga 2016.)

Komentari vezani za Freddie Mercuryja imaju značajne sličnosti. Rad i karijera glazbenika ističu se, dok je privatan život ipak ostao po strani. Svi komentari obično se javljaju na društvenim mrežama tek kada portali na njima podijele određeni članak.

Kako je bilo za očekivati, komentari o Oliveru Dragojeviću i Ivi Gregureviću brojniji su budući da se ipak radi o „domaćim zvijezdama“. Neki od komentara vezani za smrt Olivera Dragojevića: *„Adio kumpare! Hvala ti za prilipe pisme o mojoj jubjenoj Dalmaciji i mome dragome Splitu. Pocivaj u miru legendo!“* (Večernji list, 29. srpnja 2018.), *„Putuj galebe mirno i spokojno..Hvala ti za svaku notu prekrasnih pjesama koje cemo rado slusati..putuj kapetane neka ti je mirno more...Počivao u miru Božjem“* (miss7, 29. srpnja 2018.)

Skroman i bez skandala život ostavio je kod ljudi samo lijepe riječi. Slična situacija je i s Ivom Gregurevićem, iako je iza njega burniji ljubavni život, malo tko spomenuo se tih dana. Uz vijest o njegovoj smrti najčešće stoji „Odmori se, zaslužio si.“

Pozitivni i negativni komentari kod svakog se isprepliću, sve ovisi o onome što su osobe ostavile za sobom, rad i djelo koje će biti ili za divljenje ili ogovaranje i osuđivanje. Iako sam odabrala primjere slavnih osoba kojima se ljudi dive, nije uvijek slučaj da objave budu pune lijepih riječi i želja. Primjer spomenute glumice Dolores Lambaše, „*Ona je za mene i nakon smrti sve ono što je bila i prije. Smrt ne mijenja moje mišljenje o dotičnoj osobi.*“ (24 sata, 23. listopada 2018.)

Medije se u komentarima često osuđuje kada u velikoj mjeri govore o smrti slavne osobe, nazivaju se *lešinarima* koji ne daju da osoba počiva u miru te iz smrti izvlače samo korist. Narativ slavne osobe nakon smrti se u određenoj mjeri zna promijeniti, ali isto tako mijenja se i koncept komentara. Komentari su nepromjenjiv niz, a konzumenti popularne kulture samo izražavaju svoje shvaćanje te kulture i načina na koji se ona njima prezentira. Neki će se složiti, a neki ne s tekстом i njegovim autorom, no oni koji su poštovali lik i djelo slavne osobe to će činiti i nakon njezine smrti.

Često se postavlja pitanje zašto nas prije svega i zanimaju životi slavnih osoba, pa tuđe, nepoznate živote imamo potrebu komentirati. Popularni časopisi i portali donose nam priče o savršenim, blještavim životima koje vode no ubrzo publici postaju odbojni ako se pojave detalji njihovih privatnih problema. Poznato je da se slavne uvijek najprije idealizira pa zatim ocnjuje, a u slučaju smrti idealizacija ponovno dolazi na svoje mjesto.

12. Zaključak

Bez masovnih medija i konzumenata popularne kulture ne bi bilo ni parasocijalnog tugovanja. Jedno bez drugoga ne bi stvorili masovne skupine ljudi koji na različite načine odaju počast i izražavaju tugu za slavnim osobama. Kako je utvrđeno, bol i tuga često se povezuju s onime što je slavna osoba još mogla postići za svojega života, primjerice, obožavatelji mogu žaliti za pjesmama koje više neće biti napisane i otpjevane, uloge koje neće biti izvedene, utakmice koje neće biti odigrane. Nakon što slavna osoba umre, rađa se novi medijski život koji, nerijetko, postaje još bogatiji i istaknutiji nego za života slavnih. Upravo iz tog razloga, u nekim su slučajevima popularnost i bogatstvo pojedinaca porasli tek nakon smrti. Nerijetko mediji ostavljaju dojam kako se, kada su u pitanju životi preminulih osoba, zanemaruje sve ono loše, više se ne spominju skandali, afere, ovisnosti, problemi, a počinje se promicati solidarnost i poštovanje koje se očekuje nakon što javna scena ostane napuštena. Društvene mreže i internetski portali nerijetko postaju mjesto na kojem se okupljaju obožavatelji preminulih osoba, ali i onih koji o njima nemaju pozitivno mišljenje.

Kada sagledamo parasocijalno tugovanje, strani primjeri, smrt Diane Spencer i Freddie Mercury-ja i naši, Olivera Dragojevića i Ive Gregurevića, neusporedivi su. Tuga se u svim dijelovima svijeta podudara i svima je žao osobe koju poštuju ili joj se dive, no van naše zemlje možda se prelazi ta granica „normale“ o kojoj se govori kada se tuguje za nepoznatom osobom. U slučaju Diane ljudi su se penjali na prozore bolnice ne bi li uslikali njezino tijelo, a ista stvar bila je i s paparazzima i medijima, pretjerivanje radi što bolje priče bez obzira na okolnosti događaja. U RH ljudi, iako žale, rade to u nekom mirnijem izdanju, bez pretjeranog zadiranja u obiteljske i privatne stvari kao što je to smrt. Zato je posljednji ispraćaj Olivera i istaknut budući da on sam nije htio veliku hajku, no ljudi su poštivajući njegov lik i djelo neplanski napravili medijski popraćen događaj.

Putem društvenih mreža i komentara mediji su osuđivani zbog načina pretjerivanja i zarađivanja na tuđoj nesreći. U nekim primjerima to je i više no očito, spomenuti primjer Mustafe Nadarevića i lažne vijesti o njegovoj smrti, teorije zavjere i nagađanje jesu li one istinite ili ne. Od medija se očekuje, ako izvješćuju o tako ozbiljnim stvarima, da informacije budu istinite.

Tugovanje je prirodan proces i ljudski je vezati se za nekoga tko nam je simpatičan i čiji rad cijenimo. No sve ima svoje granice, primjeri patološkog obožavanja zvijezda jasno pokazuju

da takve osobe na kraju moraju, sudski ili samim odabirom, potražiti lječničku pomoć. Inače može doći do ozbiljnijih stvari poput pokušaja samoubojstva.

Tugovanje kao intiman proces treba postaviti granice, kako među ljudima, tako i među medijima koji prevelikim zadiranjem u tu intimu ne pomažu. Komentari kao sastavni dio internetskih objava konstanta su, iako se narativ o slavnoj osobi mijenja, kako za života tako i za smrti. Tugu moramo pokazati i na neki način izraziti, no kada se radi o nekome kome pritom možemo naštetiti bez obzira na sve dobre namjere, ipak je pametniji potez zadržati za sebe i obožavanje i tugovanje, ako ono nije u granicama normale.

U Koprivnici, 3.10.2019.

Vlastoručni potpis

Doris Aleksić

IZJAVA O AUTORSTVU
I
SUGLASNOST ZA JAVNU OBJAVU

Završni/diplomski rad isključivo je autorsko djelo studenta koji je isti izradio te student odgovara za istinitost, izvornost i ispravnost teksta rada. U radu se ne smiju koristiti dijelovi tuđih radova (knjiga, članaka, doktorskih disertacija, magistarskih radova, izvora s interneta, i drugih izvora) bez navođenja izvora i autora navedenih radova. Svi dijelovi tuđih radova moraju biti pravilno navedeni i citirani. Dijelovi tuđih radova koji nisu pravilno citirani, smatraju se plagijatom, odnosno nezakonitim prisvajanjem tuđeg znanstvenog ili stručnoga rada. Sukladno navedenom studenti su dužni potpisati izjavu o autorstvu rada.

Ja, Doris Aleksic (ime i prezime) pod punom moralnom, materijalnom i kaznenom odgovornošću, izjavljujem da sam isključivi autor/ica završnog/diplomskog (obrisati nepotrebno) rada pod naslovom Masovni mediji i parasocijalno tugovanje (upisati naslov) te da u navedenom radu nisu na nedozvoljeni način (bez pravilnog citiranja) korišteni dijelovi tuđih radova.

Student/ica:
(upisati ime i prezime)

Doris Aleksic
(vlastoručni potpis)

Sukladno Zakonu o znanstvenoj djelatnosti i visokom obrazovanju završne/diplomske radove sveučilišta su dužna trajno objaviti na javnoj internetskoj bazi sveučilišne knjižnice u sastavu sveučilišta te kopirati u javnu internetsku bazu završnih/diplomskih radova Nacionalne i sveučilišne knjižnice. Završni radovi istovrsnih umjetničkih studija koji se realiziraju kroz umjetnička ostvarenja objavljuju se na odgovarajući način.

Ja, Doris Aleksic (ime i prezime) neopozivo izjavljujem da sam suglasan/na s javnom objavom završnog/diplomskog (obrisati nepotrebno) rada pod naslovom Masovni mediji i parasocijalno tugovanje (upisati naslov) čiji sam autor/ica.

Student/ica:
(upisati ime i prezime)

Doris Aleksic
(vlastoručni potpis)

13. Literatura

KNJIGE

1. Alić, Sead, *Mediji, od zavođenja do manipuliranja*, Biblioteka trgom struke, AGM, Zagreb, 2009.
2. Arambašić, Lidija, *Gubitak, tugovanje, podrška*, Naklada Slap, Zagreb, 2005.
3. Hromadžić, Hajrudin, *Medijska konstrukcija društvene zbilje : Socijalno-ideološke implikacije produkcije medijskog spektakla*, Biblioteka trgom struke, AGM, Zagreb, 2014.
4. Malović, Stjepan, *Mediji i društvo*, Sveučilišna knjižara, zagreb, 2007.
5. Ajduković, Dean, *Socijalna rekonstrukcija zajednice*, Društvo za psihološku pomoć., 2003.
6. Connerton, Paul, *Kako se društva sjećaju*, Izdanja antibarbarus, Zagreb, 2004.
7. Lukšić, Irena, *Slavne osobe u književnim djelima: ogled*, Hrvatsko filološko društvo, Zagreb, 2014.
8. Cooper, B. Lee. „*Tribute Discs, Career Development and Death: Perfecting the Celebrity Product From Elvis Presley to Stevie Ray Vaughan*“. *Popular Music and Society*, 2005.
9. Gibson, Margaret., *Some thoughts on celebrity deaths: Steve Irwin and the issue of public mourning*. *Mortality*, 2007.
10. Horton, Donald i Wohl, Richard R. *Mass communication and para-social interaction: Observations on intimacy at a distance*. u *Psychiatry*, 1956.
11. Giles, David, *Psihologija medija*, Clio, Beograd, 2010.

OSTALI RADOVI

1. Halužan, Lucija (2017), *Nekropoetika: medijska reprezentacija smrti slavnih osoba*. Diplomski rad. Filozofski fakultet. Zagreb.,; prema Hromadžić, Hajrudin. 2014. *Medijska konstrukcija društvene zbilje*.
<http://darhiv.ffzg.unizg.hr/id/eprint/8813/1/NEKROPOETIKA.-Medijska-reprezentacija-smrti-slavnih-osoba-1.pdf> (pristupljeno – 23. srpnja 2019.),

2. Harju, Anu. (2014) „Socially Shared Mourning: Construction and Consumption of Collective Memory“. *New Review of Hypermedia and Multimedia*
<http://dx.doi.org/10.1080/13614568.2014.983562> (pristupljeno – 23. srpnja 2019.)
3. Labaš Danijel, Mihovilović Maja, „Masovni mediji i semiotika popularne kulture“, *Izvorni znanstveni članak*, 2011.
https://hrcak.srce.hr/index.php?show=clanak&id_clanak_jezik=112136 (pristupljeno – 20. ožujka 2019.)
4. Hoffner Cynthia, Finding meaning in a celebrity's death: The relationship between parasocial attachment, grief, and sharing educational health information related to Robin Williams on social network sites, Članak: *Computers in Human Behavior*
https://www.researchgate.net/publication/304493613_Finding_meaning_in_a_celebrity's_death_The_relationship_between_parasocial_attachment_grief_and_sharing_educational_health_information_related_to_Robin_Williams_on_social_network_sites (pristupljeno – 8. rujna 2019.)

INTERNETSKI IZVORI

1. <https://hr.wikipedia.org/wiki/Marcijal> (pristupljeno – 10. srpnja 2019.)
2. <https://www.poliklinika-djeca.hr/publikacije/kako-pomoci-tugujucem-djetetu/> (pristupljeno – 12. srpnja 2019.)
3. <https://hrcak.srce.hr/15732> (pristupljeno – 20. srpnja 2019)
4. <https://sh.wikipedia.org/wiki/Celebrity> (pristupljeno – 21. srpnja 2019.)
5. <https://www.mirovina.hr/vremeplov/22-1-roden-lord-gordon-byron-najslavniji-engleski-romanticar-prvi-celebrity-svijetu/> (pristupljeno – 23. srpnja 2019.)
6. <https://www.index.hr/vijesti/clanak/psiholog-objasnio-zasto-tugujemo-zbog-smrti-slavnih-osoba-kao-da-smo-ih-poznavali/2003553.aspx> (pristupljeno – 24. srpnja 2019.)
7. http://visual-memory.co.uk/daniel/Documents/short/horton_and_wohl_1956.html
(pristupljeno – 24. srpnja 2019.)
8. <http://amp.index.hr/article/128181/nakon-smrti-marylin-monroe-porastao-broj-samoubojstava> (pristupljeno – 24. srpnja 2019.)

9. <https://journals.sagepub.com/doi/full/10.1177/2056305117743141> (pristupljeno – 25. srpnja 2019.)
10. <https://www.harleytherapy.co.uk/counselling/the-grieving-process-online.htm> (pristupljeno – 5. srpnja 2019.)
11. <https://www.harleytherapy.co.uk/counselling/the-grieving-process-online.htm> (pristupljeno – 7. kolovoza 2019.)
12. <https://geeks.media/top-10-biggest-celebrity-funeral-scandals> (pristupljeno – 8. kolovoza 2019.)
13. http://content.time.com/time/photogallery/0,29307,1908895_1906459,00.html (pristupljeno – 8. kolovoza 2019.)
14. <https://www.jutarnji.hr/vijesti/hrvatska/tko-su-sve-ljudi-koje-je-cijeli-split-oplakivao-nakon-smrti-najveceg-splitskog-politicara-proglaseno-je-visednevno-zalovanje-nitko-nije-radio/7676022/> (pristupljeno – 9. kolovoza 2019.)
15. <https://www.zadarskilist.hr/clanci/10122011/od-sumanutih-erotomana-do-opasnih-psihopata> (pristupljeno – 9. kolovoza 2019.)
16. <https://100posto.hr/scena/otisli-su-mladi-na-vrhuncu-talenta-i-stvaralastva-maja-preminula-uslijed-teskog-srcanog-udara-a-dino-zbog-miksa-tableta-koje-je-povremeno-uzimao> (pristupljeno – 9. kolovoza 2019.)
17. <https://www.dnevno.hr/vijesti/bizarno/zloglasni-klub-27-zasto-su-sve-mlade-zvijezde-u-trenutku-smrti-imale-isti-bijeli-upaljac-u-dzepu-5436-5436/> (pristupljeno – 9. kolovoza 2019.)
18. https://hr.wikipedia.org/wiki/Diana,_vel%C5%A1ka_princeza (pristupljeno – 12. kolovoza 2019.)
19. <https://www.tportal.hr/lifestyle/clanak/sto-se-krije-iza-tragicne-smrti-princeze-diane-20130830> (pristupljeno – 17. kolovoza 2019.)
20. <https://totalinfo.hr/tajna-cuvana-20-godina-zasto-se-sutjelo-o-dogadajima-nakon-smrti-princeze-diane/> (pristupljeno – 17. kolovoza 2019.)
21. <https://www.24sata.hr/show/nijemo-su-stajali-i-gledali-sprovod-princeze-diane-27114> (pristupljeno – 17. kolovoza 2019.)

22. <https://www.index.hr/magazin/clanak/princeza-diana-bi-bila-baka-iz-nocne-more-tvrdi-princ-william/2083565.aspx> (pristupljeno – 18. kolovoza 2019.)
23. <https://www.vecernji.hr/showbiz/princeza-diana-godisnjica-smrti-dodi-al-fayed-princ-william-1191160> (pristupljeno – 18. kolovoza 2019.)
24. <https://dnevnik.hr/showbuzz/celebrity/princeza-diana-detalji-o-smrti-i-pokopu-objavljeni-u-javnosti---478288.html> (pristupljeno – 18. kolovoza 2019.)
25. <https://100posto.hr/scena/kao-marilyn-monroe-ona-je-zamrznuta-u-vremenu-mlada-lijepa-ranjiva> (pristupljeno – 18. kolovoza 2019.)
Naslov: „Kao Marilyn Monroe, ona je zamrznuta u vremenu, mlada, lijepa, ranjiva“ (30. kolovoza 2017.)
26. https://hr.wikipedia.org/wiki/Freddie_Mercury (pristupljeno – 20. kolovoza 2019.)
27. <https://www.index.hr/magazin/clanak/ovako-su-izgledala-posljednja-dva-dana-zivota-freddieja-mercuryja/2045197.aspx> (pristupljeno – 20. kolovoza 2019.)
28. <https://www.upi.com/Archives/1991/11/27/Private-funeral-service-held-for-Freddie-Mercury/4924691218000/> (pristupljeno – 20. kolovoza 2019.)
29. <https://www.dw.com/bs/freddie-mercury-najglasniji-opro%C5%A1taj-svih-vremena/a-38512984> (pristupljeno – 20. kolovoza 2019.)
30. [https://hr.wikipedia.org/wiki/Bohemian_Rhapsody_\(2018.\)](https://hr.wikipedia.org/wiki/Bohemian_Rhapsody_(2018.)) (pristupljeno – 21. kolovoza 2019.)
31. <https://mixer.hr/otkrivamo-bohemian-rhapsody-filmske-neistine-o-zivotu-freddieja-mercuryja/> (pristupljeno – 21. kolovoza 2019.)
32. <http://www.novilist.hr:8090/index.php/layout/set/print/Scena/Glazba/Cetvrt-stoljeca-otkako-je-preminuo-Freddie-Mercury-Vokal-karizma-i-zivot-punim-plucima> (pristupljeno – 21. kolovoza 2019.)
33. <https://www.vecernji.hr/showbiz/nakon-22-godine-otkriveno-gdje-je-pokopan-freddie-mercury-516582> (pristupljeno – 21. kolovoza 2019.)
34. <https://www.24sata.hr/show/bohemian-rhapsody-dobit-ce-nastavak-fanovi-su-protiv-toga-618960> (pristupljeno – 21. kolovoza 2019.)

35. <https://www.tportal.hr/showtime/clanak/ovih-deset-fascinantnih-cinjenica-o-freddieju-mercuryju-i-clanovima-grupe-queen-sigurno-niste-znali-20181025> (pristupljeno – 21. kolovoza 2019.)

Naslov: „Ovih deset fascinantnih činjenica o Freddieju Mercuryju i članovima grupe Queen sigurno niste znali!“ (26. listopada 2018)

36. <https://hr.wikipedia.org/wiki/OliverDragojevi%C4%87> (pristupljeno – 22. kolovoza 2019.)

37. <https://www.instagram.com/badrich/?hl=hr> (pristupljeno – 22. kolovoza 2019.)

38. <https://www.tportal.hr/showtime/clanak/cak-su-i-svjetski-mediji-popratili-smrt-olivera-dragojevica-foto-20180729> (pristupljeno – 23. kolovoza 2019.)

39. <https://www.24sata.hr/show/oliverov-ispracak-do-rodne-vela-luke-pratile-ga-stotine-brodica-641815> (pristupljeno – 23. kolovoza 2019.)

40. <https://www.tportal.hr/vijesti/clanak/proglasen-dan-nacionalne-sucuti-povodom-smrti-olivera-dragojevica-20180730> (pristupljeno – 23. kolovoza 2019.)

41. <https://www.vecernji.hr/showbiz/uzivo-velalucani-ispracaju-svog-olivera-na-posljednji-pocinak-1261677> (pristupljeno – 23. kolovoza 2019.)

42. <https://www.24sata.hr/show/mater-i-otac-su-radili-a-aljosa-i-ja-smo-doma-sami-kuvali-584148> (pristupljeno – 23. kolovoza 2019.)

Naslov: „Mater i otac su radili, a Aljoša i ja smo doma sami kuvali.“ (29. srpnja 2018.)

43. <https://www.index.hr/magazin/clanak/oliverova-skoro-tragicna-prva-ljubav-takva-mi-zivotna-suputnica-nije-trebala/2014367.aspx> (pristupljeno – 23. kolovoza 2019.)

Naslov: „Oliverova skoro tragična prva ljubav: 'Takva mi životna suputnica nije trebala'“ (29. srpnja 2018.)

44. <https://dnevnik.hr/vijesti/hrvatska/hrvatski-glazbenici-prisjetili-se-druzenja-s-oliverom-dragojevicem---525392.html> (pristupljeno – 25. kolovoza 2019.)

45. <https://www.jutarnji.hr/vijesti/hrvatska/mi-smo-hrvatski-mornari-ministar-obrane-dirljivom-porukom-se-oprostio-od-olivera-gdje-god-plove-nase-lade-vije-barjak-hrvatski/7667271/> (pristupljeno – 25. kolovoza 2019.)

Naslov: „MI SMO HRVATSKI MORNARI' Ministar obrane dirljivom porukom se oprostio od Olivera: 'Gdje god plove naše lađe vije barjak hrvatski...'“ (29. srpnja 2018.)

46. https://hr.wikipedia.org/wiki/Ivo_Gregurevi%C4%87 (pristupljeno – 25. kolovoza 2019.)

47. <https://www.index.hr/vijesti/clanak/uz-tamburase-ispratili-ivu-gregurevica-bio-si-nomadaska-dusa/2054699.aspx> (pristupljeno – 26. kolovoza 2019.)

48. <https://dnevnik.hr/showbuzz/celebrity/oprostaj-od-voljenog-glumca-posljednji-ispracaj-ive-gregurevica-odrzat-ce-se-7-sijecnja-na-mirogoju---544271.html> (pristupljeno – 26. kolovoza 2019.)

49. <https://slobodnadalmacija.hr/mozaik/zivot/clanak/id/582662/evo-sto-je-legendarni-ivo-gregurevic-u-jednom-od-svojih-rijetkih-intervjua-rekao-o-hrvatskim-politicarima> (pristupljeno – 26. kolovoza 2019.)

50. <https://www.jutarnji.hr/spektakli/domace-zvijezde/slovio-je-kao-sarmer-ali-sve-je-ipak-iznenadila-veza-s-lambasom-o-tome-koliko-je-ljubav-bila-ozbiljna-svjedoci-i-jedna-od-rijetkih-izjava-koju-je-dao/8241494/> (pristupljeno – 26. kolovoza 2019.)

Naslov: „SLOVIO JE KAO ŠARMER, ALI SVE JE IPAK IZNENADILA VEZA S LAMBAŠOM O tome koliko je ljubav bila ozbiljna svjedoči i jedna od rijetkih izjava koju je dao“ (4. siječnja 2019.)

51. <https://net.hr/hot/film/sve-ljubavi-ive-gregurevica-u-lambasu-se-zaljubio-zbog-njezinog-glumackog-talenta-ali-srecu-je-ipak-pronasao-uz-inspektoricu/> (pristupljeno – 26. kolovoza 2019.)

Naslov: „SVE LJUBAVI IVE GREGUREVIĆA: U Lambašu se zaljubio zbog njezinog talenta, ali sreću je ipak pronašao uz inspektoricu“ (3. siječnja 2019.)

52. <https://dnevnik.hr/showbuzz/celebrity/ivo-gregurevic-vrlo-je-rijetko-davao-intervjue---544224.html> (pristupljeno – 26. kolovoza 2019.)

53. <https://slobodnadalmacija.hr/kultura/clanak/id/582722/posljednji-oprostaj-od-glumackog-velikana-ivo-gregurevic-bit-ce-pokopan-u-rodnom-orasju-ispracaj-ce-bit-na-zagrebackom-mirogoju> (pristupljeno – 26. kolovoza 2019.)

54. <https://ravnododna.com/ivo-gregurevic-preminuo-je-dan-ranije-nego-sto-se-mislilo-uzrok-smrti-jos-uvijek-nepoznat/> (pristupljeno – 26. kolovoza 2019.)

55. <https://www.24sata.hr/show/hoce-li-religiozni-tose-proeski-biti-novi-svetac-45358> (pristupljeno – 6. rujna 2019.)

56. <https://www.srednja.hr/zabava/geek-kutak/tech-web/sto-se-dogada-s-facebook-profilima-mrtvih/> (pristupljeno – 8. rujna 2019.)

57. <https://www.zadarskilist.hr/clanci/10122011/od-sumanutih-erotomana-do-opasnih-psihopata> (pristupljeno – 8. rujna 2019.)

14. Popis slika

1. Slika 1. Naslovna stranica Legacy.com.

Izvor: <https://www.legacy.com/>

2. Slika 2. Objava vijesti o lažnoj smrti

Izvor: <https://www.ranker.com/list/the-top-8-celebrities-killed-by-the-internet/ivana-wynn>

3. Slika 3. Facebook stranica Avicijja Tima Berga

Izvor: <https://www.facebook.com/avicij.t.berg>

4. Slika 4. Princeza Diana i John Travolta

Izvor: <https://www.rtl.hr/tv/tv-novosti/2716165/izlozba-njezina-modna-prica-u-cast-princezi-diani/>

5. Slika 5. Mary Austin i Freddie Mercury

Izvor: <https://metalheadzone.com/mary-austin-reveals-touching-truth-she-realised-after-freddie-mercurys-death/>

6. Slika 6. Brončana skulptura Freddie Mercuryja u Montreuxu

Izvor: <https://www.muzika.hr/spomenici-glazbenicima/>

7. Slika 7. Vijest o smrti Olivera Dragojevića, The Associated Press

Izvor: <https://www.tportal.hr/showtime/clanak/cak-su-i-svjetski-mediji-popratili-smrt-olivera-dragojevica-foto-20180729>

8. Slika 8. Ispraćaj Olivera prema Vela Luci

Izvor: <https://www.24sata.hr/show/oliverov-ispracaj-do-rodne-vela-luke-pratile-ga-stotine-brodica-641815>

9. Slika 9. Posljednja fotografija Ive Gregurevića

Izvor: Facebook profil Marine Vujčić,
<https://www.facebook.com/photo.php?fbid=10216088247190364&set=a.1242064303143&type=3&theater>